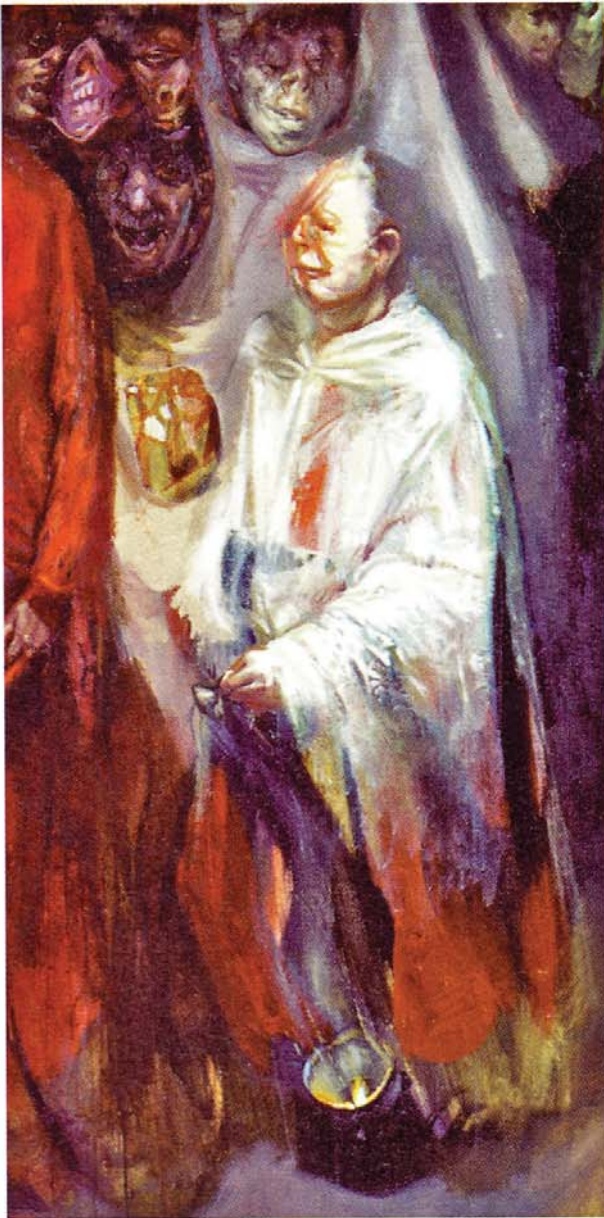

Χάος και Θάψι

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

δεύτερη αναφορά στην πέτρα • ΜΙΧΑΗΛ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ:

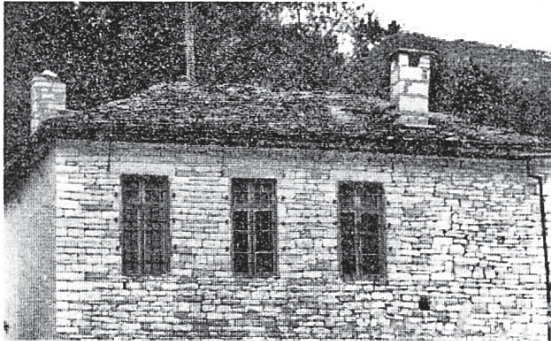
Ο γλύπτης, το βλέμμα, η πέτρα, η μορφή • ΕΛΕΝΗ ΒΑΣΣΟΥ: *Εννοιολογικό περιεχόμενο και τρόπος παραγωγής του σπιτιού* • ΚΩΣΤΑΣ ΝΤΑΒΙΣΚΑΣ: *«Δώδεκα πήγια ανώγειο για τέσσερις χιλιάδες δραχμές»* • ΣΠΥΡΟΣ ΜΑΝΤΑΣ: *Το γεφύρι κι ο Ηπειρώτης* • Συνέντευξη με τον ΚΩΣΤΑ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ: *«Όλο το σπίτι το έχτισα από μια πέτρα»* • ΣΙΣΣΥ ΑΝΔΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ: *[Πέτρες] ατάκτως εριμμέναι* • ΗΛΙΑΣ ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ: *Η δισκογραφική συλλογή του Λαογραφικού Μουσείου Π. Καραλή* • ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΤΟΣΚΑΣ: *Η Βίγλα και το κλέψιμο της Ρήνας* • ΜΑΙΡΗ ΝΤΑΒΑΝΤΖΗ: *Ευάγγελος Νταβαντζής* • ΣΟ-

ΦΙΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ: *Πίνδος* • ΜΑΡΙΑ ΒΩΒΟΥ: *Άγρια εποχή* • ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΓΓΕΛΗΣ: *Από Αύγουστο... χειμώνα* • *Γράμμα από ένα νησιώτη*

Χάος και Θέμα

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ – ΕΚΔΟΣΗ: Σύλλογος Κυψελιωτών Άρτας (στην Αθήνα) «Ο Άγιος Κοσμάς». Συνεργάζεται η Αδελφότητα Κυψελιωτών Άρτας (στην Άρτα) «Ο Άγιος Γεώργιος».

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ: Γιώργος Μακαβέλος.

Διευθύνεται από ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Κώστας Αγγέλης, Μπάμπης Καραλής, Ευανθία Νταβαντζή, Κώστας Νταβίσκας, Ειρήνη Σιόντη.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Κώστας Αγγέλης, Ευανθία Νταβαντζή

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ, ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ, ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ, ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ: Φαιδριάδων 129, 113 64, Αθήνα, τηλ. 86 22 703.

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ιδεότυπο, Ζ. Πηγής 48 37, τηλ. 33 03 991.

ΦΙΛΑΜ: Ίχνος, Ζαΐμη 30, τηλ. 82 28 258

ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ανδρέας Μποτζάκης, Τσαβέλλα 10, τηλ. 33 01 604.

ΣΥΝΔΡΟΜΗ (για 4 τεύχη)
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 2.000 δραχ.
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 3.500 δραχ.

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: 500 δραχ.

ΔΙΑΘΕΣΗ: ΑΘΗΝΑ, Εκδόσεις-Βιβλιοπωλείο «Βιβλιογονία», Ακαδημίας 57, 106 79, Αθήνα, τηλ. 26 34 550 – Εναλλακτικό Βιβλιοπωλείο, Θεμιστοκλέους 37, Αθήνα, τηλ. 38 02 644. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, Βιβλιοπωλείο «Συνάντηση», Καμβουνίων 6, 54 621, τηλ. 231 384

ΤΕΥΧΟΣ 10
ΑΘΗΝΑ
ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1995

εξώφυλλο:
ΤΑΣΟΣ ΜΙΣΟΥΡΑΣ,
«Λιτανεία», λεπτομέρεια
180 x 180

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ❑ 5. Προλογικό σημείωμα
- ❑ 6. ΣΟΦΙΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ:
Πίνδος
- ❑ 10. ΜΑΡΙΑ ΒΩΒΟΥ:
Άγρια εποχή
- ❑ 11. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΤΟΣΚΑΣ:
Η Βίγλα και το κλέψιμο της Ρήνας
- ❑ 15. ΜΑΙΡΗ ΝΤΑΒΑΝΤΖΗ:
Ευάγγελος Νταβαντζής
- ❑ 17. ΣΠΥΡΟΣ ΜΑΝΤΑΣ:
Το γεφύρι κι ο Ηπειρώτης
- ❑ 21. συνέντευξη με τον ΚΩΣΤΑ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ:
«Όλο το σπίτι το έχτισα από μια πέτρα»
- ❑ 24. ΕΛΕΝΗ ΒΑΣΣΟΥ:
Εννοιολογικό περιεχόμενο και τρόπος
παραγωγής του σπιτιού
- ❑ 27. ΜΙΧΑΗΛ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ:
Ο γλύπτης, το βλέμμα, η πέτρα, η μορφή
- ❑ 30. ΚΩΣΤΑΣ ΝΤΑΒΙΣΚΑΣ:
«Δώδεκα πήγια ανώγειο για τέσσερις
χιλιάδες δραχμές»
- ❑ 33. ΣΙΣΣΥ ΑΝΔΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ:
[Πέτρες] ατάκτως ερριμμένα
- ❑ 34. ΗΛΙΑΣ ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ:
Η δισκογραφική συλλογή του Λαογραφι-
κού Μουσείου Π. Καραλή (β' μέρος)
- ❑ 46. ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΑΓΓΕΛΗΣ:
Από Αύγουστο... χειμώνα
- ❑ 49. ΗΛΙΑΣ ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ:
Γράμμα από ένα νησιώτη

Τα ενυπόγραφα κείμενα εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους. Η αναδημοσίευση από το περιοδικό «Χάος και Όψη» είναι ελεύθερη με την προϋπόθεση να αναγράφεται η πηγή προέλευσης.

Προλογικό σημείωμα

Πολλές βροχές και λίγες μνήμες απ' το καλοκαίρι. Αρκετά απρόσμενα, κι εκείνη η κούραση του επαναλαμβανόμενου.

Η φαντασία και η ζωντάνια απολείπουν. Η αισθητική της πλαστικής καρτέλας κυρίαρχη και η μεταφορά ενός αστικού μοντέλου καθημερινής πρακτικής στη Χώσεψη ατυχής.

Και συνάμα όλοι μας παρατηρητές, παντελώς αδρανείς, λες κι αναφερόμαστε σ' ένα Άλλο χωριό που ή φτάνει σε μας σαν μύθος ή σχηματοποιείται σαν μελλοντικός φόβος.

Τέλος. Ο καιρός κρυώνει. Στην αναμονή του καινούργιου τσίπουρου η Χαμένη Όψη μας ξαναβρΐσκει το χρώμα της.

κόκκινο και πορτοκαλί στη Ρουπακιά, πράσινο βαθύ στο Φτελιά και χρυσοκίτρινο στον Πλατανιά.

Και μαζί, τούς κανονικούς της αργούς ρυθμούς.

**Καλό χειμώνα να έχουμε
Η Συντακτική Επιτροπή**

Βραδυά τσίπουρου

Μετά το πετυχημένο περσινό γλΐντι και την καθιέρωσή του σαν ξεχωριστή βραδυά, σας καλούμε το **Σάββατο 18 Νοεμβρίου** στα γραφεία του συλλόγου μας (Φαιδριάδων 129, Α. Κυψέλη) για κουβέντα, τραγούδι, διασκέδαση, χορό και πολύ τσίπουρο!

Ετήσιος χορός

Ο Βαγγέλης Περπινιάδης, η Ι. Σύλλα, ο Κ. Σκαφίδας κ.ά. θα είναι μαζί μας στον ετήσιο χορό του συλλόγου μας με πλούσιο καλλιτεχνικό πρόγραμμα στο κέντρο «Καστέλλο» (Καυταντζόγλου & Δημ. Ράλλη 26, Πατήσια, τηλ.: 22.36.600) το **Σάββατο 25 Νοεμβρίου**. Το πρόγραμμα αρχίζει στις 10.30 μ.μ. Για προσκλήσεις στα γραφεία του Συλλόγου (τηλ.: 86.22.703)

Σοφία Αναστασιάδη

Πίνδος

Τελειώνουμε τη δημοσίευση αποσπασμάτων από το βιβλίο της φιλόλογου Σοφίας Αναστασιάδη «Η Πίνδος», που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στη «Νέα Εστία» το Γενάρη του 1941.

ΞΕΓΡΑΨΤΕ ΤΙΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ. Δεν έχουν να σας προσφέρουν τίποτα -αν ίσως κάποια μέρα σας τραβήξει η Πίνδος και η ιστορία της. Ωστόσο, αν επιμένετε και καλά να βρείτε οπωσδήποτε μια "Ίστορία της Πίνδου", τότε πηγαίνετε, τριγυρίζοντας στην τύχη, να μαζέψτε μόνος σας σελίδα προς σελίδα από τις ράχες, τις λογγές και τις πλαγιές της -έτσι, σαν ένα μάτσο από κυκλάμινα ή αγριομενεξέδες.

Κάποια ενθύμηση σε κανένα "αρχαίο" βιβλίο, τίποτα επιγραφές σε καμιά εκκλησιά, που και που μια χρονολογημένη εικόνα -μην περιμένετε άλλες γραπτές μαρτυρίες. Μα καθώς τραβάτε ρωτήστε να σας πουν ποια ιστορία νάχει η βρυσούλα που νανούρισε το αποκάρωμά σας - το καλντερίμι που ξύπνησαν τα βήματά σας - ο ερειπωμένος συνοικισμός που σας έφερε μια εύκολη μελαγχολική φιλοσοφία - το γεφύρι που σας κρέμασε πάνω από λαγκαδιές μαγεμένες - η σπηλιά που σας μύησε στην ηδονή του ιλίγγου - το παρατημένο μετόχι που ανέβασε στα ξαφνιασμένα χείλη σας λησμονημένες προσευχές... Απ' τον αγωγιάτη σας, απ' τον τσομπάνη, που θα σας προσφέρει γάλα στη στρούγκα του, απ' τον ξωμάχο που θα σας χαιρετίσει, δύσπιστος για το πέρασμά σας - ζητήστε να σας εξηγήσουν, με το δικό τους μυαλό, το τοπωνύμιο. Πηγαίνετε στα πανηγύρια και σκύψτε πάνω από τα έθιμα. Παραμονέψτε συλλαβή με συλλαβή τι λένε αυτά τα ατελείωτα τραγούδια. Καθήστε στα πεζούλια της εκκλησιάς και στα καφεενεδάκια της αγοράς -να αποσπάσετε τις αναμνήσεις των "γεροντοτέρων". Και το βράδυ, δίπλα στο τζάκι που σας φιλοξενεί, γι' απόψε μόνο, απλώσετε τα χέρια σας στη φωτιά κι αποζητήστε να σας κοιμήσουν, πάλι, με παραμύθια...

Ολόγυρά σας σιγά-σιγά αόρατοι κόσμοι θα πάρουν να σαλεύουν, -θα αισθανθήτε την ιστορία- για τον εαυτό σας μόνο. Μα αν σας βασανίζει ένα πνεύμα καταστροφής, κι αν το βαστά η καρδιά σας, -τότε, πηγαίνετε να σπάστε τη γοητεία του ακαθόριστου και παραμερίστε το χαμόγελο του θρύλου για να φτάσετε στη σκυθρωπή ακρίβεια της ιστορικής "επιστήμης".

Γρήγορα θ' αποκρυσταλλώσετε μερικά πορίσματα.

Η Πίνδος σήμερα αγνοεί την αρχαιότητα και το Βυζάντιο. Η "ιστορία" της, -ή

καλύτερα μια σειρά από σκόρπια και χωρίς σύνδεσμο γεγονότα, γεμάτα αναχρονισμούς και με πολύ ακαθόριστες σχέσεις αναμεταξύ τους- ξεκινά από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, αποκορυφώνεται με τον Αλή και την Επανάσταση και φτάνει σχεδόν ίσαμε τις μέρες μας, για να σβήσει με την καταπολέμηση και την εξαφάνιση της ληστείας. Ανάμεσ' απ' το χάος της χρονικής αντίληψης ξεπροβάλλουν δύο σταθερά σημεία: οι δυνατές μορφές του Αλή πασά και του Κοσμά του Αιτωλού. Διατηρούνται ολοζώντανες σ' όλη την έκταση και σε κάθε γωνιά της Πίνδου, και με την ακατανίκητη γοητεία που εξασκούν πάνω στη λαϊκή φαντασία, τραβούν γύρω τους όλα σχεδόν τα γεγονότα και τους χρησιμεύουν για πόλοι.

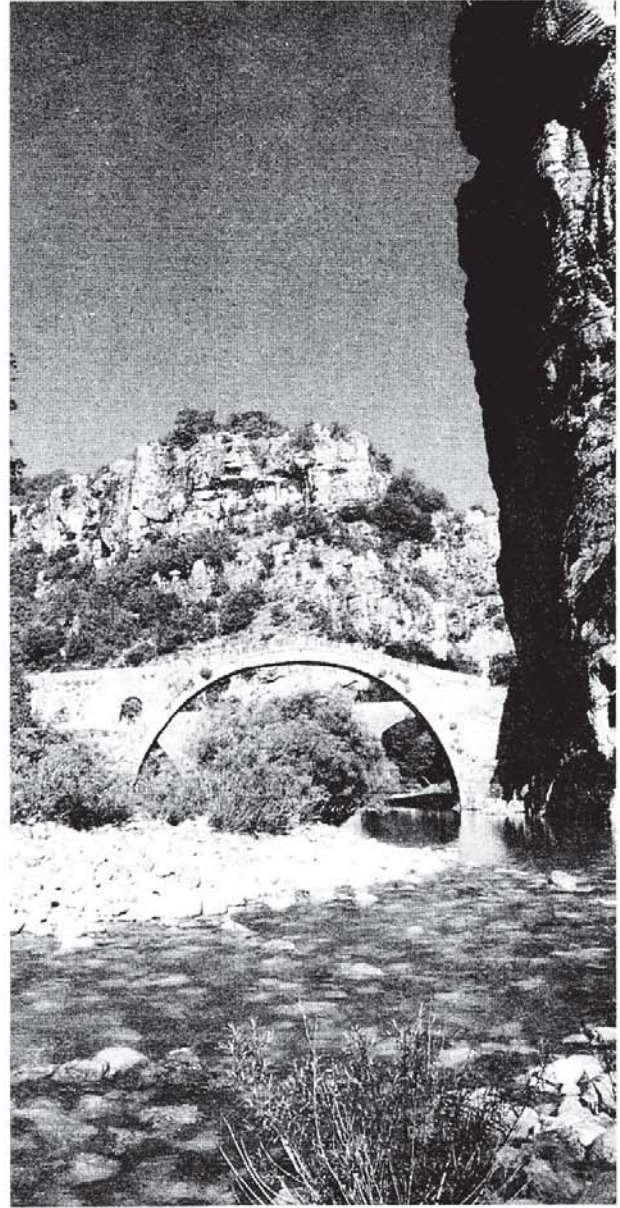
Τώρα, τι είδους είναι αυτά τα γεγονότα; Μα αν βγάλατε το παραμύθι της Φύσης, η Πίνδος δε μιλάει παρά για Αρβανίτες, για Κλέφτες, για Τούρκους. Δε θυμάμαι τίποτα έξω από επιδρομές, καταστροφές, ληστείες, σκοτωμούς. Και όλα αυτά ανάγονται σε ιστορίες ανταρσίας - ανταρσίας κάθε είδους και κάθε απόχρωσης. Γι' αυτό, μη ρωτήστε ποτέ: "Έγινε τίποτα τον παλιό καιρό στο χωριό σας;". Οι άνθρωποι σε κοιτάν, δεν καταλαβαίνουν - και σωπαίνουν. Όμως για πέστε τους: "Μα καλά, εσείς δε βγάλατε κλέφτες στο χωριό σας;".

Δε θα προλάβετε να μαζεύετε ιστορίες και τραγούδια.

Και τότε θα δείτε πως ήρωές τους δεν είναι μόνο οι ντόπιοι. Είναι και οι άλλοι, οι φυγάδες του κάμπου - αυτοί που επιτέλους είδαν στην Πίνδο το βασίλειο της ανεξαρτησίας.

Πάνω από τη σκλαβιά του κάμπου οι κορυφές της Πίνδου υψώνουν από αιώνες στον ουρανό μια μακρινή υπόσχεση ανάστασης.

- Οι διωγμένοι, ελάτε σε μένα!... φωνάζει μ' όλες του τις κορυφές το μεγάλο Καταφύγιο.

Κυνηγημένα απ' το τσεκούρι, τα απέραντα δάση της οξυάς, του έλατου, του πεύκου, του ρόμπουλου, των πουρναριών και της βαλανιδιάς, όρμησαν τον ανήφορο, χύθηκαν χείμαρρος και κυρίεψαν τις απρόσιτες πτυχές. Κι όταν κει - πάνω, βρίσκοντας τόπο ν' απλωθούνε ανενόχλητα, πυκνώσαν και θεριέψανε, σύρθηκαν -με την καλωσύνη πια των δυνατών- πράσινο χάδι, να γλυκάνουν τις πληγές των αβύσσων και τα ξεσχίσματα των φαραγγιών, που αναπολούν ακόμα την πανάρχαιη οδύνη του αγώνα της κοσμογονίας.

Αρκούδες, αγριογούρουνα, λύκοι, τσακάλια, αλεπούδες, κουνάβια, ζαρκάδια -όλα τ' αγρίμια που αρνήθηκαν να υποταχθούν στον άνθρωπο και στη σκλαβιά της χρησιμότητας, οδηγημένα απ' το ένστικτο, αποτραβήχτηκαν στους δασωμένους λόγγους. Κι η Πίνδος θα σας πει το θρύλο για το τελευταίο αγριόγιδο...

Σαρκάζοντας το βόλι τα φτερωτά κοπάδια χάθηκαν στ' αδιαπέραστα δάση. Τα κλαδιά ανθίσανε τραγούδια - κι οι γυμνές κορυφές προσφέρθηκαν στον ελεύθερο ουρανό βάθρα για τα αγέρωχα ξεκινήματα των αετών.

Κι όταν πια η σκλαβιά έκανε τ' αυτιά τους ώριμα για τη φωνή του, οι άνθρωποι άκουσαν το κήρυγμα του βουνού.

Με τη σειρά τους μπήκαν στο δρόμο για το Καταφύγιο:

- Γειά σας βουνά με τους γκρεμούς, λαγκάδια με τις πάχνες!
- Καλώς το τ' άξιο παιδί και τ' άξιο παλληκάρι.

Η Πίνδος τους κλείνει στον κόρφο της. Πραγματικά δυνατή, δε θα προδώσει την αδυναμία. Απέραντα σοφή, θα συνδυάσει το χάδι που γιατρεύει, με την ορμή που ξαναγεννάει. Τους κλείνει στον κόρφο της - κι ολόγυρα τους δένονται τα μάγια...

Γι' αυτούς το αρμόνιο των μεγάλων δασών, οι λειτουργίες των πουλιών - ο αγιασμός της πρωινής δροσιάς μεσ' στο χορτάρι. Γι' αυτούς τα γαλάζια τρεμουλιάσματα των κορυφών στο πρωτοξύπνημά τους - το φεγγάρι που ταξιδεύει στα ποτάμια και λικνίζεται στα άρμενα - τ' αραβουργήματα του ήλιου πάνω στη ράχη των κοπαδιών που στάλιασαν κάτ' από τις βαλανιδιές και τα πλατάνια - το σούρουπο που λιανοτραγουδάει τη γαληνεμένη θλίψη του στα τρέμολα των γρούλων, στις τριλιές των πρώτων αστεριών...

Μα την ίδια ώρα οι χαράδρες ετοιμάζουν τα λημέρια. Οι ράχες οχυρώνουν τα ταμπούρια. Το ποταμάκι μεταμορφώνεται σε τάφρο. Κάθε δέντρο σε μετερίζι. Τα μοναστήρια, τα μετόχια, γίνονται καντίνες. Συνωμοτούν οι βρυσούλες. Οι πέρδικες έπιασαν κιόλας τα ψηλώματα - να στήσουν καρπούλι! - και οι μικρές, ταπεινές Παναγιές που ολομόναχες ρεμβάζουν πάνω απ' τους γκρεμούς τους - παρακαλούνε...

Έτσι σιγά - σιγά το θαύμα συντελείται.

Η Πίνδος χωνεύει ραγιαδες και χύνει αντάρτες. Απ' τον κάμπο της ανεβάζουν στάχτη και στέλνει πίσω φωτιά - για να κάψει τον κάμπο.

Η Πίνδος γεννοβολάει την Επανάσταση.

Οι μικρές τοπικές ανταρσίες πληθαίνουν, αποχτούν συνείδηση και σκοπό, σμίγουν

σε μιαν ενότητα, ξεδιπλώνονται ολοένα και περισσότερο σε έκταση και ένταση. Και στο μεγάλο σπασμό που θα τη συγκλονίσει πια απ' τα θεμέλιά της, η απέραντη Πίνδος, ανατριχιάζοντας ίσαμε το πιο μικρό λιθαράκι της, αποχτάει ξαφνικά συνείδηση του προορισμού της. Τότε, για πρώτη φορά στην ιστορία της, προδίνοντας τη γόνιμη σιωπή της, αφήνει ν' ακουστεί στα πέρατα της Ελληνικής γης η μεγάλη κραυγή της προς την Ελευθερία.

Για τους κλέφτες τους καμαρώνουν κι άλλα βουνά της Ελλάδας. Πρώτα ανάμεσα σ' αυτά, το Πήλιο, ο Έλυμπος, η Λιάκουρα.

Ωστόσο, το Πήλιο πριν απ' όλα μένει πάντα το βουνό που αρμάτωσε το μυθικό καράβι για το πρώτο ταξίδι προς το Άγνωστο. Πάνω απ' τον αντάρτη Έλυμπο με τις σαράντες δυό κορφές κι εξήντα δυό βρυσούλες

υψώνεται η γαλήνη του ιερού Ολύμπου, που ταράζεται μόνο όταν -για να διασκεδάσει τη μεγαλοπρέπεια της πλήξης του- ένας θεός γνέφει με τ' απειλητικά του φρούδια. Θέλει δε θέλει η Λιάκουρα, τα έλατα του Παρνασού, τις νύχτες του Σεπτέμβρη, νοσταλγικά αποζητάν να ξαναϊδούν, - στη λάμψη των μυστικών πυρσών τους να προβαίνουν - με τα μαλλιά ανάκατα πάνω στην έκσταση της γύμνιας τους ριγμένα, - οι Θυιάδες.

Μα η Πίνδος έσυρε ανάμεσα απ' τους αιώνες μιαν άγνωστη ιστορία και, απόλυτη, φυλάχτηκε σωπαίνοντας γι' αυτήν μονάχα την εποχή. Δίνοντας στο ένστικτό της δικαίωση, συνείδηση στις δυνατότητές της, τρόπο έκφρασης στο μοναδικό της νόημα, η Επανάσταση στάθηκε για την Πίνδο έργο λύτρωσης. Και η Πίνδος που τη δέχτηκε με την έκσταση της προαιώνιας απαντοχής, την έζησε, την αισθάνθηκε και γαντζώθηκε πάνω της με τέτιο τρόπο, που δεν ένιωσε πως κάποτε, μαζί με τις ανάγκες που τη δημιούργησαν, τη συνεπήρε και αυτήν, στο πέρασμά του, ο Χρόνος. Μονολογεί πάντα:

Τούρκοι... Κλέφτες... Αρβανίτες...

Αποκλειστική στην ανάμνηση όπως και στην προσδοκία, πάνω στη μοναδική της έκφραση μαρμάρωσε την ιστορική πραγματικότητά της.

Όμως, φωνή σε έρημο αντιβοάει πια η πολεμική ιαχή της.

Στους κάμπους, οι άνθρωποι που πάσχανε να τη χρειάζονται έπαψαν και να την ακούνε. Νέα συνθήματα ζητήσαν να γκρεμίσουνε τα σύνορα - για να τα σηκώσουν πάλι πιο ψηλά. Μίσση παμπάλαια εξανεμίστηκαν. Παλιές φιλίες προδοθήκαν.

Τίποτα δεν μπόρεσε ν' αγγίξει την Πίνδο.

Βουβή και κουφή σε κάθε άλλη πραγματικότητα - χορδή που τάχθηκε στη δόνηση ενός αποκλειστικά ήχου - κλείστηκε αλύγιστη στον εαυτό της και στην αλήθεια και, ακατάδεχτα, άφησε να σύρει πάλι γύρω της τους κύκλους της, σιγά-σιγά - η μοναξιά...

Μαρία Βώβου

Άγρια εποχή

Εποχή για δραπέτες και για σιωπηλούς ονειροπόλους.

Εποχή για θλιμμένους ποιητές και
υποταγμένους αλήτες.

Για αδικημένους πρίγκηπες και ξεχασμένα παραμύθια.

Εποχή για αγγελικές κουβέντες στο σκοτάδι
και θεϊκούς σωήριους ασπασμούς.

Εποχή για ραγισμένους καθρέφτες που ραπίζουν τα κύματα.

Εποχή για ταξίδια σε ματωμένες θάλασσες και
σεληνιακά, ομιχλώδη νησιά.

Εποχή για κραυγές που σπαραζουν, μοιρολόγια που
οδύρονται και δάκρυα στις ξιφολόγχες.

Για μεθυσμένους τυφλούς και βουβούς ήρωες.

Εποχή για ένα μπλουζ ζεϊμπέκικο, για ρεμπέτες
κύκνους-χορευτές.

Εποχή για παιδιά με νυχτερινά μάτια και κούκλες
εφιάλτες στα χέρια τους.

Εποχή για πισώπλατα μαχαιρωμένες φιλίες, για
αιμόρφυτες αγάπες και απόκληρους του
κόσμου εραστές.

Νέα Εποχή, «πολιτισμένη».

Άγρια Εποχή.

Στέφανος Τόσκας

Η Βίγλα και το κλέψιμο της Ρήνας

- Βασιλική ούουουου! Βασιλική ούουουου!

Και πήραν τον αντίλαλο της κραυγής οι κουφάλες του Πλατανιά και διπλασίασαν τον αχό οι ρεματιές κι η Γκούρα και τον έφεραν ως τη Βασιλική, την παντρεμένη κόρη της Βαγγελάκαινας στο χωριό.

Τρεχάτε! μας έκλεψαν τη Ρήνα!

Διαπεραστικότερη από τα σημερινά ερτζιανά κύματα η φωνή της Βαγγελάκαινας, του Βαγγέλη Κώστα-Βαγγέλη, α-

π' τη Βίγλα έφτασε στο κέντρο του χωριού. Όλο το χωριό ξεκίνησε με τουφέκια (φίστες) με γκράδες, με ρόπαλα και αξίνες να κυνηγήσει του ιεροσουλούς που πήραν τη Ρήνα.

Αλλά ας πούμε λίγα λόγια για τη Βίγλα και τους ενοίκους της.

Ο Βαγγέλη Κώστα-Βαγγέλης (μετέπειτα Ευαγγελίδης) έμενε με τη Φώτω (τη Βαγγελάκαινα) σ' ένα σχετικά εύφορο κομμάτι, στην Άντερη της Πουλιάνας. Είχαν αρκετά εισοδήματα και ζούσαν άνετα. Τουρκοκρατία. Τα χαράτσια των Τούρκων και η παρουσία των ασκεριών των τουρκαλβανών τους ανάγκασαν να εγκαταλείψουν το βιός τους και να μεταβούν στην ερημική αυτή Ράχη της Βίγλας. Εκεί χτίσαν ένα μικρό απέριπτο σπιτάκι και ασχολήθηκαν με την εκτροφή αιγοπροβάτων. Ήταν η μόνη ασχολία που μπορούσε να ευδοκιμήσει στην άγονη και έρημη αυτή Ράχη.

Λόγω του άφθονου πρασίνου που υπήρχε και των προσπαθειών του Βαγγέλη τα ζωντανά πολλαπλασιάστηκαν και αποτέλεσαν βιός. Έσι κάθε Πάσχα ή Χριστούγεννα ο Βαγγέλης φορτωμένος με σφαχτά κατέβαινε στο χωριό και μοίραζε κρέατα και αρνοκάτσικα στους φτωχούς που δεν είχαν να αγοράσουν για να περάσουν τις γιορτές. Ο καλοκάγαθος αυτός τσοπάνης (κτηνοτρόφος τώρα) επανελάμβανε τη δωρεά αυτή κάθε γιορτή και Πάσχα.

Απέκτησε με τη Φώτω δύο κόρες. Τη Βασιλική και τη Ρήνα. Τη Βασιλική την υπάντρεψε με το Βαγγέλη Κώστα-Θανάση (Ευ. Κουτσοσπύρο) στο χωριό. Αυτοί, καλοί νοικοκυραίοι, τα καλοκαίρια έρχονταν στο χωριό και το χειμώνα πήγαιναν στο

Βραχώρι (Αγρίνιο), όπου ο Βαγγέλης εργαζόταν ως καπνεργάτης ή μυλωνάς.

Είχε και δυο γιούς, τον Γιάννη ο οποίος πέθανε και τον Κώστα Ευαγγελίδη, αξιόλογο ράφτη ο οποίος εγκατεστάθη στην Άρτα, όπου άνοιξε εμπορογραφείο και μετέπειτα στην Αθήνα.

Η Ρήνα ανύπαντρη εισέτι, κόρη ψηλή και όμορφη ήταν η πέρδικα της Βίγλας και το καμάρι της Βαγγελάκαινας. Ένα βράδυ μια ολόκληρη παρέα απ' τα γειτονικά λαγκάδια των Σκεδάδων πήγε και άρπαξε τη Ρήνα απ' το φτωχικό σπιτάκι της Βίγλας.

Απελπισμένη η Βαγγελάκαινα (ο Βαγγέλης είχε αποδημήσει) βγήκε στο έλατο και φώναξε στη Βασιλική: Βασιλική σούουου! Παρ' όλη τη μεγάλη απόσταση η φωνή της, φωνή απογνώσεως μιας πληγωμένης μάνας ακούστηκε ως το χωριό.

Ας δούμε τη συνέχεια των τεχθέντων με τη Ρήνα και τους απαγωγείς της. Είχαν απομακρυνθεί αρκετά απ' τη Βίγλα όταν η Ρήνα προσποιήθηκε ότι θέλει να πάει προς σωματική της ανάγκη. Οι απαγωγείς της τής επέτρεψαν. Απομακρυνθείσα βλέπει μπροστά της στο χείλος ενός γκρεμού ένα μεγάλο φουντωτό κέδρο. Αμέσως σκαρφάλωσε και κρύφθηκε στο πυκνό του φύλλωμα.

Οι κλέφτες περίμεναν εις μάτην την επιστροφή της. Άρχισαν να ψάχνουν επί ώρες τους γύρω θάμνους. Υπέθεσαν ότι θα είχε ριχθεί στον παρακείμενο γκρεμό. Απογοητευμένοι γύρισαν στα σπίτια τους. Δεν προσπάθησαν να επανέλθουν στη Βίγλα γιατί θα βρίσκονταν αντιμέτωποι των χωριανών.

Οι χωριανοί προχώρησαν ακροβολισμένοι προς την κατεύθυνση των απαγωγέων. Συνάντησαν τη Ρήνα σε κάποιο μονοπάτι να βαδίζει προς τη Βίγλα. Έτσι τώρα συνοδευόμενη από φύλακες επέστρεψε στο φτωχικό της όπου η μάνα την άρπαξε με δάκρυα στην αγκαλιά της. Το τηγάνι μπήκε στην πυροστιά κι οι τηγανίτες γέμισαν με τσίκνα το σπίτι για να ευχαριστήσει τους χωριανούς. Η καμπάνα του χωριού σήμανε χαρμόσυνα.

Οι Τούρκοι είχαν απαλλάξει στο μεταξύ την περιοχή και τα σύνορά μας πήγαν στον Άραχθο. Η Ρήνα με τη Βαγγελάκαινα ξαναθυμήκαν τα χωράφια τους στην Πουλιάνα και κατέβαιναν συχνά να σπείρουν, να σκαλίσουν, να ποτίσουν.

Σε κάποιο πότισμα των καλαμποκών η Ρήνα συναντήθηκε με το Δημήτρη Καραμπούλα που τα χωράφια τους συνόρευαν. Μέσα στα καλαμπόκια χαιρετήθηκαν και συνομίλησαν. Ο Δημήτρης ελεύθερος κι η Ρήνα σε ηλικία γάμου. «Μη θελς' Ρήνα μ' για άντρα σ';» «Εγώ σι θέλου Δημήτρ' μ' αλλ' έλα να του πεις τσ' μάνα μ'». Αυτό ήταν' ο Δημήτρης με την αδρική του κορμοστασιά και με τις φουστανέλλες και το σελάχι του βρέθηκε γαμπρός στη Βίγλα. Τώρα πια η Βαγγελάκαινα δεν φοβόταν κλέφτες. Η παρουσία του Δημήτρη κάτω απ' την αιωνόβια κερασιά και τον έλατο του σπιτιού τους έδινε τη σιγουριά και απομάκρυνε κάθε κακό.

Η άγονος και ερημική Βίγλα σε λίγα χρόνια μεταμορφώθηκε σε πραγματικό παράδεισο.

Στην ανατολική πλαγιά έχτισε σπίτια, κατώγια, χαγιάτια. Μετέτρεψε την πλαγιά

σε χωράφια με χωραφότοιχους. Φύτεψε κερασιές, συκιές, αχλαδιές, μηλιές, δαμασκηγιές, μουριές, κλήματα (ζαμπέλες, αετονύχια, ασπρούδια) γέμισε τα πλατάνια με κλήματα, έφκιασε κρεβατίνες. Έβγαζε περίφημο τσίπουρο και κρασί.

Στα χωραφάκια και τι δεν έσπερνε: καλαμπόκι τη μια χρονιά, σιτάρι την άλλη αμειψισπορά. Φακές, ρεβύθια, βίκιο, ρόβη, κεχρί, βρίζα, βρώμη, κριθάρι και λινάρι για τα μεσάλια, γαργανέλια (γυφοφάσουλα).

Οι κήποι του και τι δεν είχαν: μαϊδανό, κοκκινογούλια, ραπανάκια, μοσχοσίταρο, λουβουδιές, φασόλια, ντομάτες, σέλινο, σπανάκι. Έτσι καθίστατο αυτοδύναμος σε τρόφιμα και σε όλα τα είδη διατροφής. Ακόμα και καπνό φύτευε για το στριφτό τσιγάρο ή ταμπάκο.

Στο θέρισμα και στον τρύγο ακολουθώντας εξ ενστίκτου τον... Μωσαϊκό Νόμο άφηνε ψάνες (στάχυα) και κουδούνια (τσαμπιά σταφυλιού) για τα πουλιά. Τα κοτύφια, οι κίσσες, οι κυριαρίνες (τσίχλες), οι σκίουροι είχαν πληθυνθεί. Οι πέρδικες με το χαρακτηριστικό τιτίβισμά τους κατεβαίνουν ως απ' έξω απ' το σπίτι του. Ο φυσικός διάκοσμος συμπλήρωνε τη διακόσμηση του τόπου. Το πυκνό δάσος του έλατου και του πλατύφυλλου δέντρου έφτανε μέχρι του Βαλτεσινού και προχωρούσε στο Διάσελο με τους σκίουρους που πηδάγαν από κλωνάρι σε κλωνάρι μέσα στο βασίλειό του. Οι πλαγιές στολίζονταν απ' τα ανθισμένα σπερδούκλια (ασφόμελους), τις αγράμπελες, τα γκούρμπενα ενώ τα βάτα σκαρφάλωναν στους χωραφότοιχους.

Το ρέμα του Σερεπίσου κατρακύλαγε μέσα από οργιώδη βλάστηση και σχημάτιζε καταρράχτες ως την Γκούρα. Όποια πλάκα και να σήκωνες ήταν γεμάτη νόστιμα καβούρια. Οι λόχμες και οι άκρες ήταν γεμάτες χαμοκέρασα (άγριες φράουλες) που μοσχοβόλαγαν. Έφκιασε κοπάδια πρόβατα, γίδια, γελάδια, υποζύγια έχτισε αποθήκες, μάσινες για τα ζώα, αλώνια πλακόστρωτα. Μελίσινα σε κουβέλια, αργαλειούς, μάγγανους για το λινάρι.

Έφκιασε τις βρύσες στον έλατο και στου Μπιρτά πεζούλια, στο δρόμο όπου έβγαινε άφθονο νερό. Όλα τα χρειαζούμενα εργαλεία: αλέτρια, ζυγούς, σβάρνες, δικράνια. Ο γκρας κρεμόταν μονίμως στο χαγιάτι για τ' αγρίμια. Στο σπίτι αυτό δεν πέρασε ποτέ διαβάτης ή περαστικός που να μην τον καθίσουν στο τραπέζι τους. Να «φάει ψωμί», κατά την έκφρασή τους.

Ας συνεχίσουμε τη βίβλο γενέσεως του Δημήτρη και της Ρήνας Καραμπούλα. Έκαναν δύο αγόρια (παιδιά όπως έλεγαν) και τρία κορίτσια.

Την Πενούλα, παντρεμένη στον Αγ. Γεώργιο με τον Κων. Μπάκα, τη Σοφία παντρεμένη στον Πορφύρη με τον Μάνθο Ρόβα και τη Φροσύνη παντρεμένη στα Ζερβά με τον Γιάννη Νταλακούρα, περίφημο πελεκητή που με τη σμίλη του ζωντάνευε το σκληρό γρανίτη· είχαν επίσης δύο γιους, το Γιάννη και το Βασίλη, που ασχολούνταν κυρίως με την υλοτομία των προσημειωμένων από τη δασική υπηρεσία ελάτων και βγάζαν τάβλες για πατώματα και ταβάνια, πέταβρα για τις σκεπές, καδρόνια για πόρτες και παράθυρα κ.λπ.

Ο Γιάννης πέθανε νέος από πνευμονία (δεν είχαν κάνει βλέπετε την εμφάνισή τους τα αντιβιοτικά). Άφησε ορφανά 7 παιδιά των οποίων τη συντήρηση ανέλαβε ο αδελφός του ο Βασίλης μαζί με τα δύο δικά τους και τους γερασμένους πλέον παππούδες, Δημήτρη και Ρήνα.

Ο Γιάννης, σωστός απόγονος Αθαμάνων, όμορφος και κοντά δυο μέτρα ύψος, ήταν το γλυκοσάλιασμα των φρεγάδων του χωριού όταν (ανύπαντρος) κατέβαινε με τις φουστανέλλες του στο χορό του Πάσχα ή στις γιορτές. Με την τζαμάρα του (μακρούα φλογέρα) από ξύλο κουμαριάς ζωντάνευε τη Βίγλα, όταν έβγαινε στο στεφάνι και έπαιζε το «τσοπανάκος ήμουνα προβατάκια φύλαγα». Τα κυπριά και κουδούνια των αιγοπροβάτων ροβολώντας στη «χούνι» συνόδευαν τον ήχο της τζαμάρας συνθέτοντας μια απίθανη βουκολική ραψωδία. Τα παράθυρα των κοριτσιών του χωριού άνοιγαν να απολαύσουν τη σύνθεση.

Ο Βασίλης με το φύλλο του κισού κι αργότερα με το κλαρίνο του γέμιζε τη Βίγλα με τα τραγούδια του. Είχε δυστυχώς οικτρό τέλος στην Κατοχή. Θεωρηθείς ως λιπόστρατος υπό του ανταρτοδικείου ετυφεκίσθη στην πλατεία Βουλγαρελίου. Την ίδια στιγμή ο πατέρας του φορτωμένος τον τρουβά με τρόφιμα και ρούχα κατέφθανε στην πλατεία. Παρακάλεσε να στηθεί αυτός στο απόσπασμα και να αντικαταστήσει το Βασίλη που ήταν ήδη προστάτης 14 ψυχών των δύο οικογενειών και των δύο γερόντων. Άτεγκτοι οι αντάρτες πυροβόλησαν το θύμα αυτό της κατοχικής περιόδου.

Αυτό ήταν το τέλος το τραγικό της δυναστείας της Βίγλας. Συνεχίζουν τώρα 10 απόγονοι, 7 του Γιάννη και 3 του Βασίλη σκορπισμένοι απ' τη Χώσεψη ως την Αθήνα.

Ο Δημήτρης Καραμπούλας απεβίωσε 94 περίπου ετών και η ιστορική Ρήνα 104 ετών.

Η γιαγιά Βαγγελάκαινα (απεβίωσε επίσης 102 ετών), ευσεβής ως ήτο δεν παρέλειπε τις Κυριακές ή τις μεγάλες γιορτές να κατεβαίνει στο χωριό για να εκκλησιασθεί. Κι ακουγόταν ζωντανή η φωνή της μόλις έφτανε στ' Αγνάντιο:

Θοδώρα ούουουου! Θοδώρα ούουουου!

Φώναζε την ανηψιά της για να πάει κάποιο απ' τα παιδιά της να την περάσει στο στενό γεφυράκι της Γκούρας, στην Λίπα. Το γιοφύρι ήταν κατασκευασμένο από 4-5 γρεντιές από ατόφια έλατα πελεκημένα στην απάνω πλευρά και στρωμένα με μια σειρά χοντρές γρανιτένιες πλάκες. Έτσι κατασκευάζονταν όλα τα γεφύρια του χωριού.

Από κάτω κυλούσε ορμητικά το νερό της Γκούρας που ιδιαίτερα όταν αυτή κατέβαζε (με τις βροχές και τα χιόνια) παρέσερνε ογκόλιθους, πλατάνια πελώρια και ό,τι άλλο έβρισκε μπροστά του.

Στο ζεστό τζάκι της Θοδώρας έπαιρνε μια ανάσα πριν πάει στην εκκλησία. Έβγαζε απ' τα θυλάκια του φουστανιού της καρύδια, ξερά κεράσια, αυγά απ' τις κότες της υπερμεγέθη (δίκροκα), πασμά κι ό,τι άλλο είχε και πρόσφερε στα δισέγγονά της.

Μαίρη Νταβαντζή

Ευάγγελος Νταβαντζής

ΜΕΓΑΛΗ Η ΣΥΓΚΙΝΗΣΗ και η χαρά μας όταν ο πρόεδρος και τα παιδιά του

Το Δ.Σ. Αδελφότητας Χωσεψιτών, 1960

Συλλόγου μας ανακοίνωσαν ότι θέλουν να κάνουν ένα αφιέρωμα στον πατέρα μας Ευάγγελο Ν. Νταβαντζή -κυρ-Βαγγέλη- που υπήρξε ο πρώτος Πρόεδρος της Αδελφότητας.

Δύσκολο όμως πολύ να γράψεις για τον πατέρα σου και γίνεται ακόμη δυσκολότερο όταν πρόκειται για έναν πατέρα σαν τον δικό μας. Όσοι τον γνώρισαν από κοντά ελπίζουμε ότι θα δικαιολογήσουν την περηφάνια μας.

Ο Ευάγγελος Νταβαντζής γεννήθηκε στη Χόσεψη το 1910,

τέταρτο παιδί από τα πέντε της οικογένειας του Νικόλα και της Ευγενίας Νταβαντζή. Μεγάλωσε και τελείωσε το Δημοτικό σχολείο αριστούχος. Ο αυστηρός αλλά και καλός δάσκαλός του έπεισε τον πατέρα του -ο οποίος εκείνη την εποχή ήταν ο πρόεδρος του χωριού- να τον στείλει στο Γυμνάσιο. Άρχισε τότε η μεγάλη περιπέτεια της στέρησης και της πείνας που κράτησε όλο το διάστημα της φοίτησής του. Μαθηματικό κεφάλι -όπως έλεγε- αλλά και άριστος γνώστης των Αρχαίων και των Νέων Ελληνικών, ορθογράφος και καλλιγράφος. (Συγκινηθήκαμε όταν διαβάσαμε το αφιέρωμα του Στέφανου Τόσκα στους πρώτους Γυμνασιόπαιδες της Χόσεψης).

Τελείωσε και το Γυμνάσιο με πολύ καλούς βαθμούς μένοντας στο σπίτι της κ. Ευανθίας -που πάντα θυμόταν με ευγνωμοσύνη- και αντιγράφοντας τα βιβλία με το λιγοστό φως της λάμπας περιμένοντας πότε θα κατέβει απ' το χωριό η Χριστοβασιλαίνα για λίγο φρέσκο ψωμί! Γι' αυτό η πρώτη του επιθυμία όταν θα έβγαζε χρήματα ήταν να αγοράσει όλο το νταβά με τα κουλούρια του κουλουρά που ήταν έξω απ' το Γυμνάσιο. Όταν τελείωσε το γυμνάσιο (ούτε σκέψη φυσικά για ανώτερες σπουδές -τ'

όνειρό του ήταν να γίνει δάσκαλος) κατατάχθηκε στο στρατό κι έγινε μόνιμος εξ εφέδρων. Μέχρι το 1935 που τον απέλυσαν -όπως συνήθιζε να λέει- λόγω κινήματος. Άρχισε να εργάζεται στις εταιρίες Μποδοσάκη έως το 1940 όταν βέβαια τον κάλεσαν πάλι στο στρατό για να πολεμήσει. Με το τέλος του πολέμου 1945-47 βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη περιμένοντας ότι θα αποκαταστήσουν τους απότακτους αξιωματικούς: αντί γι' αυτό όμως πήρε ένα φύλλο πορείας για το Μακρονήσι, με δικαιολογητικό ότι έκανε παρέα με αριστερούς. Έμεινε εκεί 9 μήνες. Γυρίζοντας άρχισε πάλι τη δουλειά του ως λογιστής στις εταιρίες Μποδοσάκη. Συνταξιοδοτήθηκε από το στρατό το 1951 με το βαθμό του ανθυπολοχαγού. Αποκαταστάθηκε τελικά 6 χρόνια μετά το θάνατό του με την αναγνώριση της εθνικής αντίστασης το 1985, με το βαθμό του ταγματάρχη.

Τελειώνοντας με τη χρονολογική καταγραφή των κυριότερων γεγονότων της ζωής του πατέρα μας θα προσπαθήσουμε να σας δώσουμε την εικόνα του Βαγγέλη -πατριώτη, φίλου, συζύγου και πατέρα. Παρ' όλες τις δυσκολίες που πέρασε στη ζωή του τίποτε δεν κατάφερε ν' αλλάξει τον ήρεμο, γλυκό, γεμάτο κατανόηση και χιούμορ χαρακτήρα του.

Παντρεύτηκε την κ. Ευρυδίκη το 1938 και απέκτησαν τα τρία τέκνα τους -όπως μας αποκαλούσε- στα δύσκολα χρόνια. Το 1944 τη Μαίρη και το 1948 τα δίδυμα Ευγενία και Νίκο. Καλός σύζυγος και τρυφερός πατέρας κατάφερε δουλεύοντας σε δύο δουλειές, πολλές φορές και περισσότερο από 16 ώρες την ημέρα, να μας σπουδάσει και τους τρεις και να μας προσφέρει απλόχερα όλα όσα εκείνος στερήθηκε. Τα καλοκαίρια μας έστελνε στο χωριό για διακοπές -εκείνος ερχόταν για λίγο λόγω της δουλειάς του- χαιρόταν όμως πολύ που αγαπούσαμε το χωριό. Σ' αυτό βέβαια έπαιξε μεγάλο ρόλο και η αγάπη της μητέρας για τη Χώσεψη, αν και εκείνη καταγόταν από την Κρήτη.

Ήταν απ' τους πρώτους που ήρθαν στην Αθήνα απ' το χωριό και όταν μετά το 1950 άρχισαν να έρχονται όλο και περισσότεροι χωριανοί προς την πρωτεύουσα γεννήθηκε η ιδέα της Αδελφότητας. Μεγάλη η χαρά όλων όσων δούλεψαν για την ίδρυσή της το 1959.

Το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο αποτελούσαν οι: Ευάγγελος Νταβαντζής, Κώστας Παππάς, Χρήστος Νταβαντζής, Παύλος Μπαλάφας, Στέφανος Μπαρτζώκας και Καραμπίνης.

Η πρώτη εκδρομή έγινε την άνοιξη του 1960 στο Πόρτο Γερμενό και στα Βίλια.

Ο πρώτος χορός έγινε σ' ένα κέντρο κοντά στην Ομόνοια που δεν υπάρχει πια.

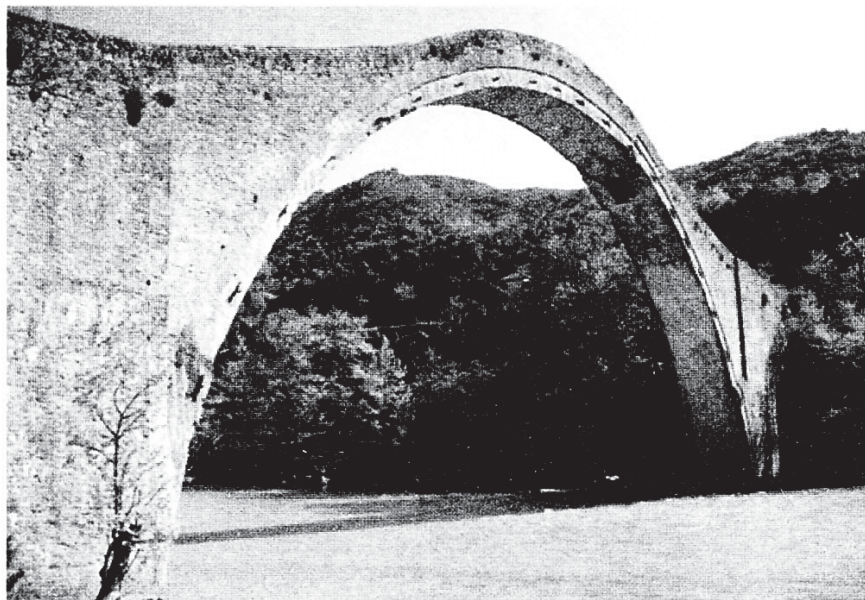
Άξιζαν τον κόπο οι προσπάθειες όλων όσων δούλεψαν για την ίδρυσή της.

Απ' όλους εμάς ένα μεγάλο ευχαριστώ στο Σύλλογο που έκανε το όραμα των ιδρυτών πραγματικότητα, με την αγορά της αίθουσας του Συλλόγου, με το πολύ καλό χορευτικό και την έκδοση του περιοδικού. Πολλά πολλά συγχαρητήρια στη Συντονιστική Επιτροπή.

Σπύρος Μαντιάς

Το γεφύρι κι ο Ηπειρώτης*

ΑΠΟ ΤΑ ΠΟΛΛΑ ΠΑΛΙΑ ΧΤΙΣΜΑΤΑ που δημιούργησε και χρησιμοποίησε ο Ηπειρώτης, εκείνο που τελικά "έδεσε" περισσότερο μαζί του, που εξέφρασε το πείσμα και εξυπηρέτησε τον αγώνα του, ήταν το μονότοξο κι άλλοτε πολύτοξο πέτρινο γεφύρι. Βέβαια το τι ακριβώς ένωσε ο ντόπιος απέναντί του, έχει να κάνει με το ποιος ήταν και τι θέλησε απ' αυτό. Ο χτίστης για παράδειγμα, ο κατασκευαστής του, πέρασε από το δέος της απόφασης, στην υπομονή της σκληρής δουλειάς, για να καταλήξει κάποτε στην περηφάνεια της επιτυχίας. Για τον απλό χρήστη-τον ξωμάχο αγρότη, τον κυρατζή κι ανήσυχο ταξιδευτή –η ασφάλεια και η ανακούφιση φέραν τη βαθιά ευγνωμοσύνη. Το ίδιο ένωσε κι ο φτωχός μυλωνάς, ή ο ταλαιπωρημένος χατζής, ωφελημένοι τούτοι έμμεσα από την παρουσία του. Σήμερα, οι ερευνητές του, οι

Το μονότοξο γεφύρι της Πλάκας

μελετητές του ηπειρώτικου πετρογέφυρου, μαζί με μερικούς πεζοπόρους της αληθινής ομορφιάς, θαυμάζουν κι απορούν μπροστά σε μια τέχνη, που, ενώ έπαψε από καιρό να θεραπεύει καθημερινές πρακτικές ανάγκες, εξακολουθεί ακόμη να ευαισθητοποιεί και, το κυριότερο, να ανακουφίζει αισθητικά...

* Από το βιβλίο του, *Το γεφύρι κι ο Ηπειρώτης*. 24 οδοιπορικά, «τομές» στα «Ηπειρώτικα Γεφύρια», Αθήνα, 1987

... Τα περισσότερα πέτρινα γεφύρια, που συχνά συναντάει κανείς σήμερα ταξιδεύοντας στην Ηπειρο, έχουν χτιστεί στη διάρκεια των δύο προηγούμενων αιώνων, τότε που η αίσθηση της απομόνωσης παραέγινε ασφυχτική για τα ορεινά κυρίως χωριά. Οι πρόχειρες και επικίνδυνες ξυλοδεσιές μπόρεσαν σιγά-σιγά να αντικατασταθούν χάρη στις θυσίες και τις στερήσεις των ίδιων πολλές φορές των χωρικών, αλλά βασικά χάρη στις δωρεές πλούσιων αρχόντων ή πετυχημένων στις παραδουναβίες χώρες μεταναστών. Μην ξεχνάμε άλλωστε, πως η δημιουργία ελληνικού κράτους στο νότο, με τον ενθουσιασμό που ξεσήκωσε, ευνόησε παρόμοιες κοινωφελείς πράξεις και τόνωσε αφάνταστα τις ακόμα κατεχόμενες από τον Τούρκο ελληνικές κοινότητες...

... Κάθε ηπειρώτικο γεφύρι, θέλει πέτρες πολλές χιλιάδες, για να γίνει. Κάθε πέτρα χρειάζεται κόπος πολύς, τεράστιος, για να έλθει στη θέση της...

... Με το καλέμι στα χέρια ... [οι] πελεκάνοι "σιάζουν" την πέτρα... [κι έπειτα] πέτρα στην πέτρα το [γεφύρι γίνεται] απλό εξάρτημα της φύσης. Κι ο ανθρώπινος ρυθμός του αφομοιώνεται από [το τοπίο]...

... Λένε πως οι ηπειρώτες Κουδαραίοι, οι πετράδες δηλαδή - στη συνθηματική τους γλώσσα, "κούδα" σήμαινε πέτρα - έχτισαν τον κόσμο ολόκληρο. Θα λέγαμε ακριβέστερα πως τον συμπλήρωσαν, προέκτειναν την όποια ομορφιά του σκληρού ηπειρώτικου τοπίου, απαλύνοντας τη ζωή τους. Τέχνη τους, η πειθαρχημένη επανατοποθέτηση της σκόρπιας πέτρας σε σχήματα πια αρχοντικού, μύλου, εκκλησίας, βρύσης, τολμηρού γεφυριού. Και όλα αυτά - εδώ και το σημαντικότερο - χωρίς κάποια ρήξη με το περιβάλλον...

... Όχι σπάνια, θα λέγαμε τις περισσότερες φορές, ένα γεφύρι χώριζε το κάθε χωριό από τα χωράφια του απέναντι "κάμπου". Το διάβαιναν οι χωρικοί, τουλάχιστον δύο φορές την ημέρα να πάνε να δουλέψουν στα χτήματα το πρωί, να επιστρέψουν να ξαποστάσουν στα σπίτια τους το σούρουπο. Και την Κυριακή, πήγαιναν στο καφενείο, το πιο κοντινό στη ρεματιά, και παρατηρούσαν το έρημο κείνη την ημέρα [μονότοξο ή πολύτοξο πάντως επιβλητικό πέτρινο γεφύρι].

... Το τόξο για τον ηπειρώτη μάστορα, στάθηκε μια δύσκολη και επίπονη κατάχτηση, καρπός μακροχρόνιας άσκησης και εμπειρίας. Χρησιμοποιήθηκε σε πολλές κατασκευές, δίνοντας λύση σε τεχνικά, ταυτόχρονα και αισθητικά προβλήματα.

... [Αν και γέρασε το ηπειρώτικο τόξο σαν κατασκευή], σαν σχήμα εξακολουθεί και σήμερα να ανακουφίζει τουλάχιστον αισθητικά. Και έγινε η τόλμη έκφραση να εμπνέει το σεβασμό...

*Τεχνική και αισθητική των ηπειρώτικων γεφυριών**

Τα περισσότερα Ηπειρώτικα γεφύρια είναι χτισμένα σε βραχώδη στενώματα

* Άρθρο του Γεωργίου Χατζηστεργίου στο βιβλίο του Σπύρου Μαντά, σ. 174 κ.ε.

Το γεφύρι της Άρτας

πολλές φορές 30 μέτρα, ενώ κάποτε φθάνει και τα 45. Το πλάτος είναι γύρω στα 3 μέτρα, ενώ το ύψος είναι συχνά 20 αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να φθάσει τα 25 μέτρα.

Σε άλλες περιπτώσεις, η θέση του γεφυριού επιβάλλεται από ευρύτερες διοικητικές ή στρατιωτικές ανάγκες να μη γίνεται σε στενώματα βουνών, αλλά σε πεδινές εκτάσεις. Τότε, το μεγάλο άνοιγμα καλύπτεται με συνδυασμό πολλών τόξων (δίτοξο, τρίτοξο, ακόμα και δωδεκάτοξο).

Η μορφή των τόξων είναι σχεδόν πάντοτε ημικυκλική.

Υλικά και τρόπος κατασκευής:

Τα Ηπειρώτικα γεφύρια είναι πέτρινα, γι' αυτό άλλωστε έχουν όλα τη μορφή τόξου - που είναι η μόνη δυνατή μορφή πέτρινου φορέα για τη γεφύρωση κάποιου ανοίγματος.

Γενικά, το πέτρωμα από το οποίο λαμβάνονται οι πέτρες πρέπει να είναι ομοιογενές, συμπαγές και ανθεκτικό, να μην περιέχει μεγάλους κρυστάλλους ή υλικά σε αποσάθρωση, να μην έχει ρωγμές και να μην αποσαθρώνεται κατά την επαφή του με τον αέρα ή το νερό.

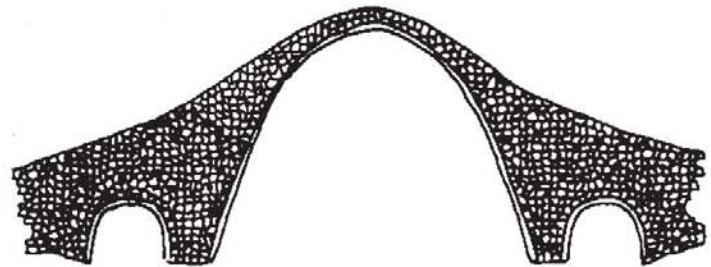
Ο συνηθέστερος τύπος πετρών για τα Ηπειρώτικα Γεφύρια είναι ο σχιστόλιθος - ο οποίος αφθονεί στην περιοχή! Ο σχιστόλιθος έχει το πλεονέκτημα της παροχής πλακοειδών πετρών με μικρή επεξεργασία,

Το γεφύρι του Παπαστάθη

όπως επίσης και της φθηνής μεταφοράς. Το κονίαμα που αποτελεί τη συνδετική ύλη των πετρών-κουρασάνι-παρουσιάζει πολλές παραλλαγές κατά γεφύρι και περιοχή. Τα βασικά συστατικά του είναι σβησμένος ασβέστης, χώμα, νερό και κεραμίδι. Πολ-

ποταμιών, έτσι ώστε να περιορίζεται από τη μια το προς γεφύρωση άνοιγμα, και από την άλλη να θεμελιώνεται σε στερεό έδαφος αντί για τις λασπώδεις επιφάνειες των ποταμών. Αυτά τα γεφύρια έχουν μορφή τόξωτή και αποτελούνται συνήθως από ένα τόξο. Το άνοιγμά τους είναι

Το γεφύρι της Πλάκας

λές φορές το μίγμα αποτελείται και από ελαφρόπετρα, ξερά χορτάρια, ασπράδια αυγών, ακόμα και μαλλιά ζώων - που λειτουργούν σαν ενισχυτικές ίνες.

Το κονίαμα έχει συνήθως μικρότερη αντοχή από αυτή των πετρών της γέφυρας. Επίσης η αντοχή μειώνεται με το πάχος. Για τους λόγους αυτούς, το πάχος του κονιάματος δεν είναι μεγάλο.

Η κατασκευή του τόξου του γεφυριού άρχιζε με το στήσιμο των σκαλωσιών και το χτίσιμο των πεπλατυσμένων πετρών ταυτόχρονα από τις δύο μεριές προς την κορυφή, μέχρι την τοποθέτηση της πέτρας-κλειδί στην κορυφή των τόξων. Στη συνέχεια χτιζόταν πάνω στο τόξο το «γέμισμα» της γέφυρας ως την επιφάνεια του δρόμου. Το «γέμισμα» γίνεται και με ξηρολιθοδομή –δηλαδή, πέτρινη κατασκευή χωρίς κονίαμα.

Οι σκαλωσιές έπρεπε να κατασκευάζονται έτσι ώστε να ελαττώνονται οι παραμορφώσεις του τόξου, ο χρόνος εκτέλεσης της κατασκευής το ίδιο, όπως επίσης ο απαιτούμενος όγκος ξυλείας να γίνει ο ελάχιστος.

... Οι συντεχνίες των μαστόρων κατασκεύαζαν τα Ηπειρώτικα γεφύρια με βάση τη διαίσθηση και τη συλλογική εμπειρία - η οποία αναπτύχθηκε στο διάστημα πολλών αιώνων και μετά από πολλές επιτυχημένες και αποτυχημένες προσπάθειες... Οι θρύλοι για τα γεφύρια που δεν στεριώνουν - όπως αυτός της Άρτας ή του Μανώλη - απεικονίζουν ακριβώς τη διαδικασία της ολοκλήρωσης για της εμπειρίας μετά από [πολλές] προσπάθειες...

... Οι θρύλοι για τα γεφύρια που δεν στεριώνουν –όπως αυτός της Άρτας ή του Μανώλη– απεικονίζουν ακριβώς τη διαδικασία της ολοκλήρωσης διά της εμπειρίας μετά από [πολλές] προσπάθειες...

Στο σχεδιασμό των Ηπειρώτικων γεφυριών δεν εφαρμόστηκαν βέβαια ποτέ επιστημονικές αναλύσεις. Αυτό δεν σημαίνει ότι η τεχνική κατασκευής, όπως και οι λύσεις των μορφών δεν είναι επιτυχημένες. Αλλωστε η συλλογική κατασκευαστική εμπειρία των πέτρινων φορέων έχει διάρκεια αιώνων οπότε οι βασικές αρχές στήριξης αυτών των φορέων ήταν ήδη γνωστές στις συντεχνίες των Ηπειρωτών μαστόρων...

... [Βέβαια] η φάση της κατασκευής ήταν η πιο κρίσιμη για το χτίσιμο του γεφυριού: η κακή τοποθέτηση των σκαλωσιών, η αιφνίδια κακοκαιρία ή ακόμα και οι πλημμύρες, αποτελούσαν ορισμένες φορές την αιτία κατάρρευσης του γεφυριού...

... Παρατηρώντας τα Ηπειρώτικα γεφύρια αισθάνεται κανείς ότι αποτελούν προέκταση και συμπλήρωση της φύσης. Φαίνεται πως οι μαστόροι που τα έκτιζαν δεν είχαν κάποια αισθητική προϋδέαση: ακολούθησαν την τεχνική που τους επέβαλλε η πέτρα και το σχήμα ερχόταν σαν φυσική συνέπεια.

Όπως έγραφε και ο Σολωμός. «Η πέτρα φωνή έχει και μιλάει».

Τη συλλογή των κειμένων επιμελήθηκε ο Κώστας Αγγέλης.

συνέντευξη με τον Κώστα Παπαϊωάννου

«Όλο το σπίτι το έχτισα από μια πέτρα»

Σεις που χρόνια δουλέψατε πολύ καλά την πέτρα, θα μας μιλήσετε για την τεχνική επεξεργασία της, τη μαστοριά και τον κόπο που απαιτούσε;

Να σας μιλήσω ευχαρίστως. Πραγματικά είναι δύσκολη η δουλειά της πέτρας. Εμείς οι Ηπειρώτες, όμως, φημιζόμαστε ως οι καλύτεροι χτιστάδες και ξέρουμε καλά την πέτρα και τη δουλειά της, από την ώρα που θα την πάρουμε ως την ώρα που θα καμαρώσουμε τελειωμένο ένα σπίτι, ένα γεφύρι, ένα τοίχο. Κατ' αρχήν, παίρνουμε την καλύτερη πέτρα, που λέγεται "σίβα", γιατί είναι μαλακιά. Αυτή είναι ειδική για τις γωνίες. Δεν υπάρχει παντού, αλλά εδώ στην περιοχή τη δική μας, στα Κουδουνά, κοντά στον Πατροκοσμά. Αυτή βγαίνει, όταν είναι συμπαγής με τρία - τέσσερα φουρνέλα, για να ανοίξει (με μπαρούτι μόνο, γιατί ο δυναμίτης την καταστρέφει - Έβαζα, παλιά, εγώ φουρνέλα με ακαριαίο φυτίλι αλλά μόνο για να ανοίξει ο δρόμος και να σκορπίσει η πέτρα). Μετά

τη χτυπάμε με σφηνάκια σιδερένια και κάνουμε τρύπες στην πέτρα με το βελόνι -κοπίδι σιδερένιο- και το ματρακά -μικρό σφυρί με είκοσι πέντε πόντους στενόμακρο ξύλο. Στις τρύπες βάζουμε πέταλα κομμένα, από αυτά που πεταλώνουν τα ζώα, για να "φρακάρει" η σφήνα. Η μεγάλη πέτρα θέλει τέσσερις με πέντε σφήνες. Ακόμη και συμπαγής η πέτρα γίνεται, αρ-

Ο Κώστας Παπαϊωάννου

κεί οι τρύπες να είναι σε μια ευθεία.

Μας είπατε πως για τις γωνίες χρησιμοποιείτε την καλύτερη πέτρα, τη "σίβα" - γιατί αυτό; Οφείλεται αυτό στις ιδιαίτερες δυσκολίες που παρουσιάζουν οι γω-

νίες, τουλάχιστον απ' ό,τι καταλαβαίνουμε κι εμείς, με την οπτική εικόνα που έχουμε των λεπτομερειών κατασκευής τους;

Ναι, γιατί τα αγκωνάρια, οι γωνίες και τα πρέκια -η πέτρα που μπαίνει πάνω από το παράθυρο- χρειάζονται περισσότερη δουλειά. Μεγαλύτερη δυσκολία έχουν τα πρέκια, γιατί έχουν μήκος και είναι λεπτά, ενώ τα αγκωνάρια γίνονται πιο πλατιά. Βάζεις λοστό στην πέτρα και πρέπει κατακόρυφα να βάλεις τα σφηνάκια -το πολύ τέσσερα σφηνάκια, ανάλογα με το μήκος. Μόλις τα κόψεις, τα γυρίζεις όρθια, ξαναβάζεις τα σφηνάκια και τα κόβεις πάλι. Όταν είναι άγρια η πέτρα, υπάρχει δυσκολία μεγάλη. Τότε τη χτυπάμε με τη βαριά, αλλά ελαφρά, αφήνουμε δύο δευτερόλεπτα και πάλι χτυπάμε για να ανοίξει σαν ξύλο.

Όταν βγάζουμε αγκωνάρια, βάζουμε λοξά τα "σφηνάκια", για να βγουν πιο πολλά. Όταν λέμε "σιολατίζει με το σφυρί" εννοούμε ότι τα διαμορφώνει και μετά τα κεντάει με το βελόνι. Για το σιολάτισμα καλύτερος ήταν ο Θανάσης ο Σχαλέκης από το χωριό μας.

Για τα αγκωνάρια, στο χτίσιμο, δεν βάζουμε ζύγι, αλλά χρησιμοποιούμε το ράμα με μια πέτρα κρεμασμένη αντί για ζύγι, κι από δύο μέτρα μακριά βλέπαμε την ισιάδα, την "περασιά".

Στο χωριό έχουμε ωραία πετρινα σπίτια πολλά. Σε αυτό του Γιάννη Λύκου έχουμε παρατηρήσει ότι οι πέτρες είναι εξάγωνες...

Πραγματικά, το χωριό μας έχει ωραία

πέτρινα σπίτια πολλά. Το παλιότερο και αντοχής είναι του Κώστα Μήτση, κάτω από την πλατεία και του Γιώργου Λιώτα - Παπαϊωάννου. Το καλύτερο, όμως, είναι του Γιάννη Λύκου, γιατί η πέτρα έγινε εξάγωνη. Οι πέτρες που τις κάνουμε εξάγωνες είναι ειδικές, βγαίνουν στο ποτάμι και λέγονται "κεφαλάκια". Είναι καθαρή πέτρα. Φτιάχνουμε μια φόρμα με χαρτόνι, τσίγκο ή ξύλο και βγάζουμε τις πέτρες όλες ίδιες, εξάγωνες. Το κόψιμο εδώ γινόταν με το βελόνι και το ματρακά. Στο σπίτι του Γιάννη Λύκου η σκάλα και η πόρτα είναι καθαροπελέκι, κεντημένη με σφύρα, χτένα, καλέμια και χτένια.

Ποιοι ήταν οι μάστορες που έφτιαξαν το σπίτι του Γιάννη Λύκου αλλά και τα άλλα πέτρινα σπίτια στο χωριό;

Πελεκάνοι στο σπίτι του Γιάννη Λύκου ήταν ο Θόδωρος Λύκος, αρχιμάστορας κι ο Νταλακούρας. Ο Νταλακούρας έφτιαξε και τους σταυρούς στο νεκροταφείο, όπως και ο Γιώργος Τσιβόλας. Ο Θόδωρο - Λύκος με το Γιάννη Νταλακούρα πελέκησαν και τον Άγιο Δημήτριο στην Άρτα. Αυτοί ήταν οι πρώτοι μαστόροι πελεκάνοι. Επίσης, ήταν ο Γιώργος Τσιβόλας, ο Νίκος Κοτελίδας, ο Κώστας Παπαποστόλου, ο Γιάννης Καραλής, ο Αριστείδης Κατσικογιώργος, ο Κώστας Δάσκαλος, ο Βαγγέλης Καραλής, ο Δημήτρης Τσίτσας, ο Τέλης Νταβαντζής, ο Μήτρος-Αγγέλης. Όλοι τους ήταν πολύ καλοί, έφτιαχναν κάτι πελέκια, "αηδόνια, αηδόνια"!

Κι εσείς, όμως, ήσαστε καλός μάστορας, μπορείτε να μας μιλήσετε για κάποιες

προσωπικές εμπειρίες από τη δουλειά σας, όπως και για το ξεκίνημά σας;

Από δεκατεσσάρων χρονών είμαι στην τέχνη, κουβαλούσα λάσπη. Μετά ένα χρόνο πήγα στα μουλάρια και φόρωνα πέτρα. Από είκοσι χρόνων δούλευα κάλφας. Μετά δυο χρόνια άρχισα το πελέκι και μετά έχτιζα. Δούλεψα εδώ στο χωριό, στα Θεοδώριανα, στο Παλαιοκάτουνο, στο Κάτω Αθαμάνιο, στην Άρτα. Δούλευα μέχρι τα εβδομήντα τέσσερα χρόνια μου και δουλεύω ακόμη. Ο Βαγγέλης - Καραλής ήταν δάσκαλός μου. "Γώνιασε τη μια πέτρα, γώνιασε την άλλη", μου έλεγε. Στα Θεοδώριανα δούλεψα δεκαοκτώ χρόνια. Κυνηγούσαμε τη δουλειά γιατί πεινούσαμε. Φορτωνόμαστε είκοσι πέντε οκάδες εργαλεία -ματρακάδες, βελόνια, σφυριά- και πηγαίναμε έξι ώρες μακριά φορτωμένοι. Δουλεύαμε μαζί δύο μάστορες κι ένας εργάτης ή και περισσότεροι για ένα σπίτι. Οι γυναίκες έκαναν το "μεντάτι", φορτωμένες "ζαλίγκα" μετέφεραν την πέτρα. Είχαμε και τα λασποπαίδια, που με ένα πενηντάρι το μήνα πήγαιναν για δουλειά ως το Καρπενήσι. Κουβαλούσαν με τη σκαφίδα, την "κοπάνα", όπου έβαζαν τη λάσπη. Όταν έβρεχε, μούσκευε η λάσπη και βάραινε και πλήγιαζε η πλάτη τους.

Δούλεψα και στην Αβαρίτσα, έχω φτιαγμένη την εκκλησία. Στον Άγιο Παντελεήμονα, πριν δύο χρόνια, βρήκα μια πέτρα κι έβγαλα δεκατέσσερα κομμάτια, 3,60 μήκος, 2,80 πλάτος, 0,60 ύψος - αυτή η πέτρα!

Μας είπατε ότι στα λασποπαίδια δίνανε πενήντα δραχμές το μήνα, σεις οι μαστό-

ροι τι μεροκάματο παίρνατε; Πρέπει να αμειβόσαστε σχετικά καλά, αφού επιλέγατε να ξενιτευτείτε.

Ποια αμοιβή... η ανάγκη μας έκανε! Αν έβγαζα πέτρα σήμερα κι έφτιαχνα πρόκια και τα πήγαινα στην Αθήνα, θά'βγαζα λεφτά... Τότε, ίσα-ίσα να βγει η οικογένεια πέρα! Όταν μας είχαν με φαγητό παίρναμε λίγο φτηνότερα. Από το 1934 ως το 1940 το μεροκάματο ήταν σαράντα δραχμές. Εγώ πήρα κι εξήντα δραχμές από το Βαγγέλη Τσιλώνη, στην Κόκκινη Εκκλησιά, που τού'φτιαξα το σπίτι, δίπατο, ήλιο με ήλιο, πενήντα μεροκάματα. Όλο το σπίτι το έχτισα από μια πέτρα που ήταν μεγάλη σαν μαγαζί! Στο τέλος μού'δωσε κι επτακόσιες δραχμές παραπάνω, γιατί έμεινε ευχαριστημένος. Τού'φτιαξα κάτι καμαρολίθια, πάνω από τα πρόκια, πολύ ωραία. Ήμουν ο καλύτερος σε αυτή τη δουλειά. Αυτή ήταν μια περιπλοκή - συνήθως το μεροκάματο ήταν σαράντα δραχμές. Ο μάστορας είχε να πληρώσει και τα "λασποπαίδια" και τα "μλαροπαίδια". Σ' αυτά τα τελευταία έδινε πεντακόσιες δραχμές το μήνα. Σκοπός μας ήταν να μαζέψουμε λίγα χρήματα, να γυρίσουμε στο χωριό για να πληρώσουμε τα βερσεδέδια στο μπακάλη! Δύσκολα χρόνια, δύσκολη δουλειά, αλλά μας άρεσε όμως. Θέλαμε να δείχνουν ένα σπίτι, ένα γεφύρι, μια εκκλησιά και να λένε τα έχτισε ο τάδε ή τάδε χτίστης. Είμαστε περήφανοι που ήμαστε χτίστες...

Η κουβέντα με τον Κ. Παπαϊωάννου έγινε το Πάσχα του '95 με τους Γ. Μακαβέλο, Κ. Νταβίσκα και Ε. Νταβαντζή.

Ελένη Βάσσου

*Εννοιολογικό περιεχόμενο και τρόπος παραγωγής του σπιτιού**

Εννοιολογικό περιεχόμενο

ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟΠΟΙΩΝΤΑΣ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ της μελέτης, σ' αυτό το κομμάτι της εργασίας θα γίνει μια προσπάθεια να προσδιοριστεί και να αναλυθεί η έννοια της κατοικίας, περιορισμένη τοπικά και χρονικά μέσα στην ελληνική παραδοσιακή κοινωνία.

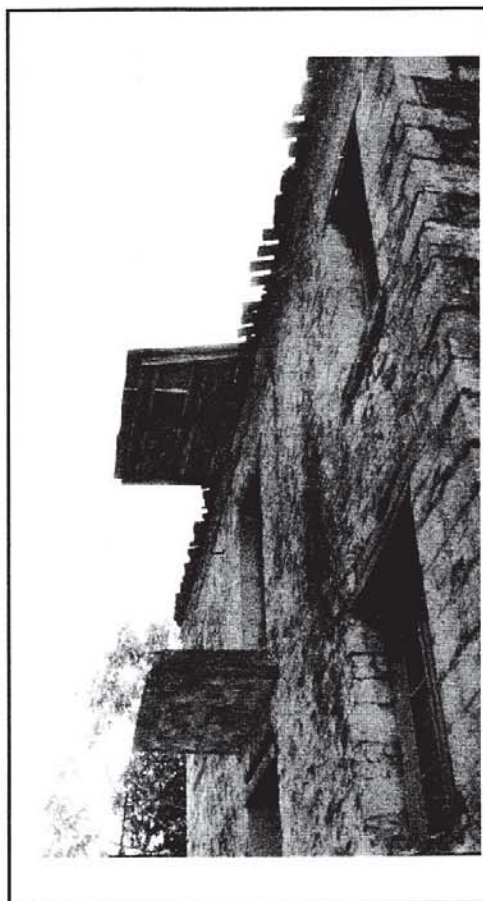
Στο ανώνυμο κτίσμα παρατηρείται έλλειψη θεωρητικής ή αισθητικής προσποίησης. Η μορφή προσαρμόζεται στα δεδομένα προβλήματα και στα διαθέσιμα μέσα χωρίς ενσυνείδητη αισθητική αναζήτηση ή ρυθμολογικά ενδιαφέροντα. Τα ανώνυμα κτίσματα ως "υλοποιημένη έκφραση μιας κουλτούρας" έχουν να μας παρουσιάσουν μορφές συνδεδεμένες με πρότυπα ζωής, πεποιθήσεις, επιθυμίες. Από αυτά, το σπίτι δείχνει πιο ξεκάθαρα τη σύνδεση ανάμεσα σε μορφή και τρόπους ζωής από τ' άλλα κτίσματα, καθότι τ' άλλα - εκκλησίες, σχολεία - κτίρια κυρίως θρησκευτικής και κοινωνικής σημασίας, θεωρούνται τα "μνημεία" της κάθε εποχής, εκφράζοντας κάτι διαφορετικό από το σπίτι που είναι η άμεση έκφραση μεταβαλλόμενων αξιών, εικόπων, αντιλήψεων και τρόπων ζωής, καθώς και ορισμένων σταθερών παραγόντων. Το σπίτι αποτελεί την πλειονότητα του δομημένου χώρου. Για την ανώνυμη αρχιτεκτονική είναι ο πιο συνηθισμένος τύπος κτίσματος. Έργο των χειρών των χωρικών που το κτίζουν κατά το διάστημα της κοινωνικής αλληλοβοήθειας. Δημιουργήθηκε από μια σειρά πολύπλοκων αναγκών ώστε να μην μπορεί να θεωρηθεί απλώς και μόνο μια κατασκευή αλλά να γίνει ένας "θεσμός", ένας μηχανισμός κοινωνικού ελέγχου - εξαιρετικά ισχυρός στις παραδοσιακές τουλάχιστον κοινωνίες. Είναι αλήθεια ότι ο υλικός χώρος του ανθρώπου και η χρήση του πληροφορούν, σε μεγάλο βαθμό ακόμα και σήμερα, τους νέους για τη ζωή και τη στάση που πρέπει να τηρήσουν σε θέματα όπως π.χ. είναι ιδιωτικότητα, δημοσιότητα, ιδιοκτησία, κ.λπ. Το σπίτι κι αν ακόμη δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα καλύβι, από μια "τρώγλη" από λάσπη, είναι ουσιαστικά ένα κτίσμα υψηλής ποιότητας που έχει πολλά να μας διδάξει. Δεν είναι κα-

* Ελένη Βάσσου, *Δυνάμεις που επηρέασαν τη μορφή του ελληνικού παραδοσιακού σπιτιού*, Ε.Μ.Π., Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Αθήνα, 1984.

ταφύγιο, έχει μια έννοια πλατύτερη από υλική ή ωφελμιστική. Η παροχή στέγης, η προστασία από καιρικές αντιξοότητες δεν είναι παρά η παθητική λειτουργία του. Ο θετικός του σκοπός είναι η δημιουργία ενός περιβάλλοντος ταιριαστού στον τρόπο ζωής των ανθρώπων που το κτίζουν. Το ιδανικό τους περιβάλλον εκφράζεται με τη συγκεκριμένη οργάνωση του χώρου που είναι θεμελιακότερη της αρχιτεκτονικής μορφής.

Η ελληνική παραδοσιακή κοινωνία είναι κυρίως αγροτική. Αποτέλεσμα ο συνηθισμένος τύπος κατοικίας να είναι η γεωργική κατοικία όπου οι κάτοικοι ζουν και εργάζονται μέρα και κάποτε και νύχτα, κάνοντας το σπίτι τους όχι μικρό ιδιόκτητο ξενοδοχείο ύπνου και φαγητού (όπως είναι η συνηθισμένη του μορφή σήμερα), αλλά επίκεντρο ζωής της οικογένειας. Έτσι ο τρόπος που ένα σπίτι σχεδιάζεται, κτίζεται και χρησιμοποιείται, μας δίνει την ουσιαστική φύση, την πραγματική αξία του, που ριζώνει μέσα στις δυνάμεις που το διαμορφώνουν και του δίνουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του.

Οι λαϊκοί μας τεχνίτες άμεσα και χωρίς να το συνειδητοποιούν υλοποίησαν στα κτίσματά τους τις μορφές της κουλτούρας του λαού τους, των αναγκών του, των αξιών του, των επιθυμιών, των ονείρων, του πάθους του. Ερευνώντας το λαϊκό σπίτι αποκαλύπτουμε, με διάφορους τρόπους εκφρασμένη, την κοσμοθεωρία του πρωτομάστορα, που δεν διαφέρει από εκείνη του ιδιοκτήτη και από εκείνη των συγχωριανών του. Η λαϊκή αρχιτεκτονική πολύ πιο κοντά στην κουλτούρα της πλειοψηφίας, έχει καθαρά τα σημάδια της ζωής των τότε, όπως πραγματικά βιώθηκε.

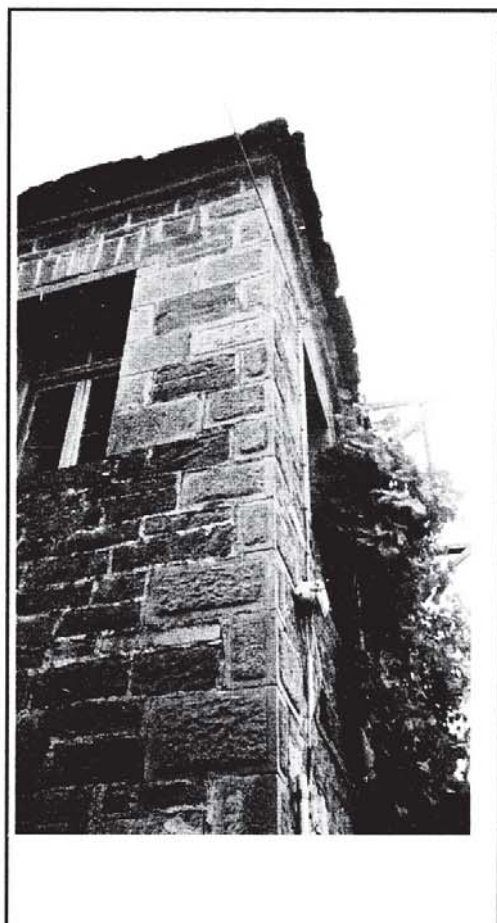

Τρόπος παραγωγής του ελληνικού παραδοσιακού σπιτιού

Για το πώς σχεδιάζεται και κτίζεται στον ελληνικό χώρο το σπίτι του αγρότη της προβιομηχανικής περιόδου συναντάμε διαφορετικές μαρτυρίες συχνά αντίθετες όπως αυτή που περιγράφει ο Δ. Λουκόπουλος: "οι εγχώριοι κτίσται... επί του χονδρικού υπό του ιδιοκτήτου δεδομένου σχεδίου του μήκους και του πλάτους βασιζόμενοι, σκάπτουσι τα θεμέλια, κτίζουνσι, κατασκευάζουσι καπνοδόχους κ.λπ." κι αυτή που ισχυρίζεται ο Ι. Λυγίζος: "οι ρόλοι του νοικοκύρη και του πρωτομάστορα στη δημοτική (=παραδοσιακή) αρχιτεκτονική δεν διαφέρουν ουσιαστικά από αυτές που έχουν στη σημε-

ρινή τέχνη ο ιδιοκτήτης και ο διπλωματούχος αρχιτέκτων του".

Είναι σχεδόν σίγουρο ότι η παραδοσιακή μας αρχιτεκτονική δεν είναι έργο του λαϊκού πλήθους αλλά ορισμένων ταλαντούχων "εμπειρικών αρχιτεκτόνων", των πρωτομαστόρων. Παιδιά του λαού που σπούδασαν στην οικοδομή και έγιναν από μαστο-

ρόπουλα -μάστοροι, από μάστοροι - πρωτομάστοροι. Βέβαια είναι πιθανό πολλές από τις πρόχειρες κατασκευές, από τις φτωχότερες λαϊκές κατοικίες, να κτίστηκαν χωρίς κάποιο προκαθορισμένο σχέδιο κυρίως για λόγους οικονομικούς, αλλά αυτό αποτελεί την εξαίρεση. Ο αγρότης της προβιομηχανικής περιόδου δεν κτίζει μόνος του το σπίτι του, αυτό συμβαίνει μόνο στις πρωτόγονες κοινωνίες. Για το κτίσιμο των περισσότερων σπιτιών χρησιμοποιούνται επαγγελματίες τεχνίτες (που συμπληρωματικά είναι και αγρότες), αλλά κάθε μέλος της κοινωνίας γνωρίζει τους τύπους των κτιρίων. Ο ιδιοκτήτης αγρότης μετέχει στη διαδικασία σύνθεσης και παραγωγής, δεν είναι ένας απλός καταναλωτής όπως συμβαίνει σήμερα. Έτσι ο κάθε άνθρωπος συμμετέχοντας στο κτίσιμο του σπιτιού του, είναι σε θέση να καταλάβει απόλυτα τις δικές του ανάγκες και απαιτήσεις. Όσα προβλήματα προκύπτουν τον αφορούν προσωπικά και πρέπει να τα αντιμετωπίσει. Κάθε σπίτι θα είναι όπως όλα σχεδόν τα σπίτια της περιοχής. Η κατασκευή απλή, καθαρή, ευκολονόητη. Όλοι ξέρουν τους κανόνες,

αλλά ο τεχνίτης κατέχει τη λεπτομερέστερη γνώση. Μέγεθος, διάταξη, σχέση με το οικόπεδο ρυθμίζονται με τη συζήτηση. Δεν γίνεται ποτέ επιτόπιος αυτοσχεδιασμός. Οι πρωτομάστορες την μέρα δουλεύουν στην οικοδομή, το βράδυ σχεδιάζουν (έστω και πρόχειρα). Στη φαντασία τους οφείλονται όλες οι πρωτότυπες και χαριτωμένες δημιουργίες, όλες οι μορφολογικές και διακοσμητικές επινοήσεις.

Για την παραδοσιακή μας αρχιτεκτονική όμως η άμεση σχέση του κατασκευαστή με τον χρήστη έχει ως αποτέλεσμα η μορφή του σπιτιού και η διάταξη των χώρων του να καθρεφτίζει πιστότερα τις αξίες και την κοσμοθεωρία ολόκληρης της κοινωνίας. Στους τρόπους και τα μέσα που ο λαϊκός τεχνίτης χρησιμοποιεί για την επίλυση των προβλημάτων αντικατοπτρίζεται η σκέψη, ο πρακτικός νους, η δημιουργική δύναμη και η αίσθηση του καλού των ανθρώπων του λαού.

Μιχαήλ Οικονομίδης, γλύπτης, εκπαιδευτικός τέχνης

Ο γλύπτης, το βλέμμα, η πέτρα, η μορφή

ΤΑ ΠΛΗΘΩΡΙΚΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ ΔΕΙΓΜΑΤΑ επιρρώνουν την αρχέγονη χρήση της πέτρας, όπου αποτυπώνονται οι πρωταρχικές βιοψυχικές ανάγκες του ομιλούντος όντος. Ακόμη και ως απολίθωμα το λίθινο υλικό κατακράτησε στο φως της περιέργειας έμβριες και άβριες μορφές, δείκτες της ακολουθίας των συμπαντικών μεταβολών, εντός του αενάου γίγνεσθαι της παγκόσμιας ουσίας.

Η ακραία αυτή απόληξη των ιχνών της μεταβολής συνεκράτησε επίσης τις διαδρομές του ανθρώπινου γίγνεσθαι, τόσο μέσω των παντοειδών εκφάνσεων και παραγωγών του, όσο και μέσω των χαρακτηριστικών του σώματός του περιορισμένων κυρίως στα σκελετικά υπολείμματα.

Τοιουτοτρόπως ο πρώτος επίγειος αεικίνητος άνθρωπος έγινε άτρωτος, υπόγειος, ακίνητος, μαζί με την οριστική απόληξη της σιωπής του· και η μεταλλαγή αυτή μαρτυρεί έναν σημαίνοντα εναγκαλισμό με το μοιραίο υλικό της ανέλιξής του, τον λίθο.

Από την απλή διευθέτηση μερικών χαλικιών εντός και εκτός καλύβης, με υπολείμματα ή όχι πυράς, το λίθινο εργαλείο, το κόσμημα ή το παντοειδές χρηστικό αντικείμενο, μέχρις το οίκημα ως σπήλαιο ή σχεδιασμένο κτίριο,

ευθέως ανάλογο των χαρακτηριστικών του δημιουργού του, αλλά και τις ιδιότροπες ανεξιχνίαστες λιθοξοϊκές παραγωγές μορφών, δυσπρόσιτων αιτιολογιών, των γλυπτών, ο λίθος οποιασδήποτε ορυκτολογικής ταξινομήσεως συνεπορεύθη με αυτό το δίπουν, άπτερον, λογικόν ον, τον άνθρωπο, ως όραμα, ως πραγματικότητα, ως όνειρο, ως μύθος, ως μυθολογία και ως ιστορία.

Οι παντοειδείς κατασκευές είναι προστιθέμενοι χώροι ανθρωπογενούς καταγωγής εις το φυσικό περιβάλλον, είναι όγκοι επί όγκων, μορφές επί μορφών και

επομένως γλυπτά επί γλυπτών.

Ο όγκος της πέτρας φαίνεται να κατέχει την εξέχουσα θέση εις τις προτιμήσεις του πρωτανθρώπου. Εκεί κατέφυγε το αγωνιώδες, επιδέξιο και επίδοξο βλέμμα του, προκειμένου να στεγάσει την υποψία και τη βεβαιότητα των ισχυρισμών του, το ξέφωτο των ελπίδων του, το θέμα.

Ο λίθος είχε το χάρισμα της μορφολογικής ποικιλίας, με το στερεό πολυανάγλυφο του ανταποκρινόταν περισσότερο εις τις απαιτήσεις του πολυανάγλυφου της εγκεφαλικής μάζας του ερευνώντος όντος και η συνέχεια ήταν η λίθινη γενεαλογία των μορφών.

Το πρώτο λίθινο εργαλείο χρονολογούμενο, μέχρις στιγμής, περί τα 2.500.000 έτη είναι και το πρώτο λιθόγλυπτο, ο μάρτυς των προθέσεων του δημιουργού του, ο οποίος ήταν ένας λιθοξόος, ένας γλύπτης, ένας δημιουργός και μάλιστα απαιτήσεων, βάσει του βιολογικού και υπαρξιακού του φάσματος. Η όραση και η αφή οι βασικές συνιστώσες, εναλλασσόμενες εις το μωσαϊκό των εμπειριών και των προσδοκιών του.

Η πάσα ύλη έχει μορφή και τανάπαλιν. Και η οποιαδήποτε πέτρα. Το βλέμμα του δημιουργού προσεγγίζει, εγγίζει και θωπεύει τον όγκο ως καθόλου και επιμέρους. Τα χέρια βλέπουν μέχρι τα απόκρυφα προκειμένου να αποκαλύψουν τα σημεία στηρίξεως της αρμόζουσας μορφής, η μύτη οσμίζεται πανάρχαιες οσμές και το αντί ακροάζεται προϊστορικούς θορύβους. Όλα παρόντα εις το προσκλητήριο της δημιουργίας.

Η υπάρχουσα μορφή της πέτρας, η μορφολογική της υποψία, ο μυστικός ιδεασμός της παρουσίας της, το πρόκριμα: ομοιάζει ωσάν, φαίνεται σαν, λέγεται *μορφική κλίση*.

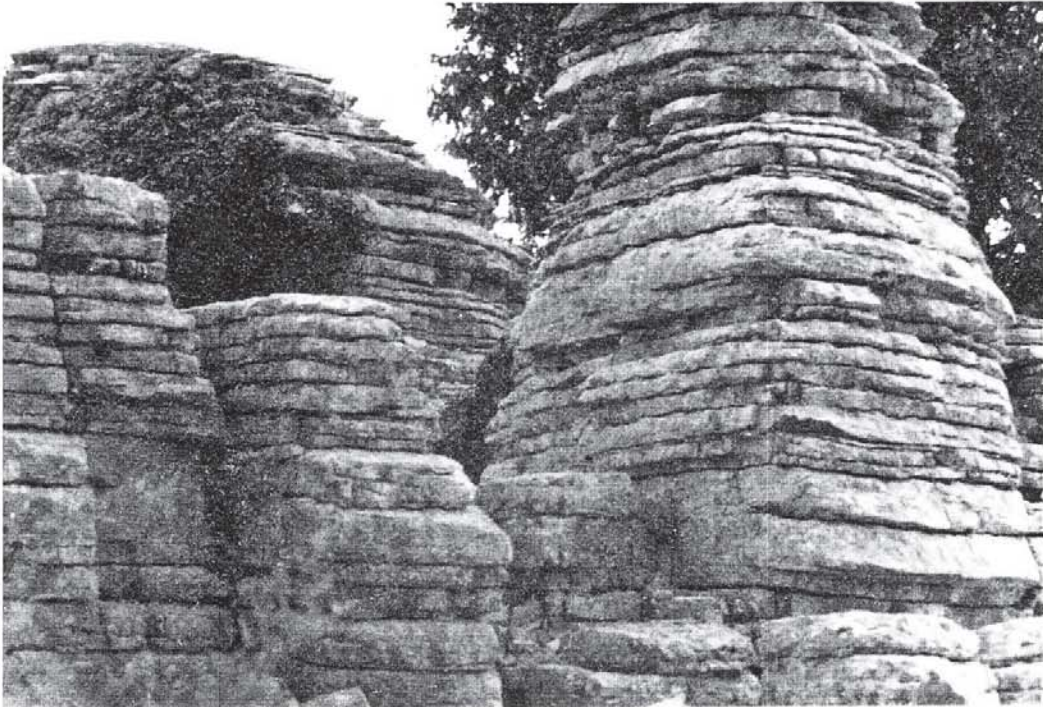
Αυτό το εγγενές λεξιλόγιό της είναι η *δυνάμει* μορφή. Το βλέμμα της, το γράφημά της, η ταυτότητά της, το έσω και το έξω της. Μόνον που αυτή της η μορφή δεν είναι μία και μόνη, είναι τόσες όσα και τα προσπίπτοντα βλέμματα των όντων.

Ο γλύπτης δημιουργός προσαρμόζει σταδιακά τις προαπαιτήσεις του εις τις προθέσεις του υλικού της, τις βουλήσεις του εις τις προτάσεις της συμπεριφοράς της, πειθαρχεί τελικώς εις το σχήμα και τη δομή της. Σκαλίζεται από την αδρανή πέτρα.

Περιτριγυρίζει ερευνώντας και ψαχουλεύοντας τον όγκο όπως το τρωκτικό τον ξηρό σύγκλειστο καρπό, προκειμένου να επισημάνει το πρώτο τρωτό σημείο.

Εκεί εστιάζει, ακουμβά το εργαλείο του, συσκέπτεται με αυτό, είναι η προέκταση του εγκεφάλου του μέσω του χεριού του, είναι το αρμόζον εις την περίπτωση είναι και αυτό γλυπτό, γλυπτό επί όγκου, όγκος επί γλυπτού, γλυπτό επί γλυπτού, όγκος επί όγκου.

Μεσολαβεί σιωπή. Ξύνει διακριτικά το σημείο επαφής ο γλύπτης αναζητώντας βεβαιότητες, κατόπιν σηκώνει το εργαλείο και κτυπά, το καταφέρει εις την πέτρινη μάζα. Εκείνη αποκρίνεται εις το ερώτημα εις την πρόκληση του βλέμματος, με την πρώτη αποκάλυψη της λίθινης φυσιογνωμίας, με την αφαίρεση μέρους της όπου θα δεχθεί την πρόσθεση του οράματος, του λιθοξόου. Άλλοτε πάλι δεν πρόκειται για άμεσο χτύπημα αλλά για έμμεσο. Χρησιμοποιεί δύο εργαλεία. Πάνω εις το πρώτο

φωτογραφία: Δημήτρης Γκορόγιας

εργαλείο καταφέρεται το δεύτερο. ο ματρακάς ας πούμε εις το καλέμι και το ρίγος του μεταδίδεται εις τον όγκο και πάλιν εις τον δημιουργό ως συνεχές ανακύκλωμα, αέναη ροή, σκυταλοδρομία αποκαλύψεων μεταμορφωτικών δυνατοτήτων και μορφοπλαστικών περιθωρίων.

Κάθε χτύπημα δημιουργεί χώρο, διάστημα, πλήρες και κενό συγχρόνως, ιδιωτικό διά την πέτρα και τον γλύπτη. Είναι βλέμμα, δρων βλέμμα, στερεογραφικό, μέσω του οποίου συντελείται η οικειοποίηση της μορφής.

Τοιοντοτρόπως συντελείται η μετάβαση από το *δυνάμει* εις το *ενεργεία*, από το άδηλο εις το δεδηλωμένο, από το κρυπτό εις το φανερό, αρκεί να αφαιρεθεί ο επιπρεπόμενος, ο αυστηρώς καθορισμένος όγκος, διότι η πέτρα δεν συγχωρεί ούτε υπερβάσεις ούτε δισταγμούς, πληγώνεται, εναντιώνεται και εκδικείται τον δημιουργό που δεν σέβεται την αυτονομία της, δεν συμμαχεί εις την μεταλλαγή της.

Η προσθετικότητα, η τύχη, η τόλμη και η αναγκαιότητα αλληλοεναγκαλίζονται κατά το δημιουργικό γίγνεσθαι ώστε ο γλύπτης, οιονεί αμφιβάλλοντας, έρχεται και επανέρχεται κινώντας το σύνθετο ατομικό του βλέμμα ωσάν εκκρεμές, θεωρώντας και αναθεωρώντας τα πεπραγμένα του μέχρι να αποτυπώσει το ιδιωτικό του βλέμμα εις το υλικό, μέχρι να ιδιοποιηθεί την εκτός του σώματός του μορφή με το προσωπικό του ύφος.

Τέλος συνθηκολογώντας αφήνει το έργο εις την μονιμότητα της προσωρινότητός του, εις την προτιμητέα λύση που περιέχει τον γλύπτη, το βλέμμα την πέτρα, την μορφή.

Κώστας Νταβίσκας

«Δώδεκα πήγια ανώγειο για τέσσερις χιλιάδες δραχμές»

– Λοιπόν εγώ ξεκίνησα το '39, αχνοξεχώρισε η φωνή του, μέσα στου καφενείου την οχλαλοή.

Μάης μήνας, μεσημέρι· ήμουν δεν ήμουν 15 χρονών. Με πήραν οι Ρωβαίοι, μακαρίτες τώρα και οι δυο. Κι ο Αντρέα Κραμπής.

Το παίρνουμε από 'δω φορτωμένοι· διαβήκαμεν στην Άρτα. Ξημερώσαμε το βράδυ στου ΜητσοΠαππά το χάνι, κι από 'κει στο λεωφορείο για τ' Αργίλιο. Θα πηγαίναμαν στο Κεφαλόβρυσο, που 'χαν ξαναπάει αυτοί και γνώριζαν.

Μάης μήνας τώρα. Με βάνουν εμένα και κάθουμαι καταμεσίς στο λεωφορείο. Κόσμος, φασαρία· ζέστη κι αποφορά.

Δεν προκάναμεν να φτάσουμε στο Κεραμιδαριό μ' έπιασε ένα μετό· δεν ξέρω πόσες γυναίκες έκανα πατούρα. Φωνές κακό, ρεκομανητό.

– Ε, μωρέ, παιδάκι είναι, έμπηξε τις φωνές ο Αντρέα Κραμπής, ό,τι έγινε έγινε. Ησύχασαν.

Σ' όλους φάνηκε αστείο. Βούιξε το καφενείο. Έδωσαν και πήραν τα πειράγματα.

– Φτάσαμεν στ' Αργίλιο, επέμενε να συνεχίζει. Έκοψαν αυτοί κατά το αεροδρόμιο. Να κοιμηθούμε. Ακολουθήγα κι εγώ, έτσι κι αλλιώς δεν είχα φράγκο, δεν πλέρωνα.

Μ' είχαν εμένα με το μήνα. Τριακόσιες δραχμές και το εισιτήριο το πέρα πλέρωναν αυτοί, το δώθε εγώ.

Ήταν βράδυ κι ο τόπος γεμάτος κωλοβίνες.

Έριξε μια ματιά γύρω λες και ντράπηκε για τη λέξη.

Πώς να το πω καλύτερα... γιομάτο σκατό γύρω· δε χώραγε πού ν' ακουμπήσεις.

Ξημερώσαμεν, δε βαριέσαι. Μάης μήνας ήταν. Φορτωθήκαμαν τα εργαλεία, φτάσαμε σ' ένα χωριό, έξω απ' το Κεφαλόβρυσο. Γορίτσα το 'λεγαν. Έπιασαν αυτοί ένα σπιτάκι εκεί μια κάμαρα. Τα 'ξεραν, τα 'χαν ματαγυρίσει τα τόπια.

Δουλέψαμαν.

Μου 'δωσαν εμένα μια ποτίστρα να φέρνω νερό να φκιάνουμε λάσπη. Μια ποτί-

στρα ψηλή με γούβα από κάτω για το κεφάλι κι ένα ματζαφλάρι για να ποτίζεις. Πού να την πάρω αυτήν!! Στο κεφάλι δεν μπόραγα, στα χέρια δε χώραγε. Την έκοψα στην πλάτη. Στέκονταν στην πλάτη εκείνη;!! Χυνόταν το νερό όλο κάτω και μ' έκανε λούτσα. Εκεί λοιπόν που χυνόταν το νερό, απ' την αριστερή πλάτη το 'πιανα εγώ, έβλεπες τους ψύλλους να βγαίνουν πλόχερα πνιγμένοι. Ψύλλους να δούνε τα μάτια σου!!

Τέλος πάντων! Το μεσημέρι κάτι μας έδωσαν να φάμε, ό,τι περίσσευε δηλαδή. Το βράδυ, ετούτοι, τσιγγούνηδες από φτώχεια να πούμε με το μεροκάματο τώρα, τι είχαν τι έκαναν: αγόραζε ο μακαρίτης ο Δήμος 100 δράμια λάδι, 100 δράμια αλεύρι να φτιάσει τηγανίτες να φάμε εμείς, τέσσερις-πέντε νοματαίοι. Κι αυτός ο φουκαράς απ' την πείνα κι απ' τη λαιμαργία του, εκεί πότεν στο τηγάνι, κατέβαζε κι από καμιά κι ούτε που τον ένοιαζε αν ζεματιόταν. Έτσι ετρώγαμαν τα βράδρια και μετά εγώ κι ο Αντρέα Κραμπής χωνόμασταν κάτω απ' το τραγάδι –οι άλλοι κοιμάνταν σε ράντζο– ένα τσόλι δηλαδή, που όσες τρίχες είχε τόσες κι άλλες πέντε φορές παραπάνω ήταν οι ψύλλοι.

Φύγαμαν από κει. Πήγαμαν στο Μεγάλο Δέντρο, από κει που ήταν ο πάτερ Κοσμάς. Κι ύστερα πιάσαμε τα Βλαχοχώρια και γύρα παντού.

Τρούλος εκκλησίας, φωτ. Δ. Γκορόγιας

Τι νας σας λέω τώρα; Πέρασαν τα χρόνια έτσι, πέρασε κι η ώρα. Άιντε γειά μας, είπε κι έκοψε την αφήγηση έτσι απότομα· έβρεξε με τσίπουρο τα χείλια του και το λόγο πήραν άλλοι· κάποτε με τη σειρά, τις πιο πολλές φορές όλοι μαζί –τα 'χαν κοπανήσει οι περισσότεροι. Κάτι είχαν να πουν, κάτι να συμπληρώσουν, κάπου να διαφωνήσουν.

– Το '52, ακούστηκε η φωνή του να ξεχωρίζει μέσα από την οχλοβοή του καφε-νείου, με τον Παντελή, το Θανάση Σχαλέκη, το Γιώργο Σχαλέκη κι εγώ φτιάσαμε μια παρέα να πάμε για δουλειά. Να πάμε δυο λέω εγώ να χαλέψουμε το μεροκάματο, να μηνύσουμε και στους άλλους να 'ρθουν. Όχι λένε οι υπόλοιποι, να πάμε όλοι μαζί.

Ξεκινήσαμε. Ήταν να φτιάσουμε ένα σπίτι κατά τα Θεοδώριανα, 12 πήχια ανώγειο. Για τέσσερις χιλιάδες δραχμές. Δε συμφωνήσαμε.

Σηκωνόμαστε από κει, Μεσόχωρα, Μοσκόφυτο, ριχτήκαμε πέρα στο Μεσοχώρι, φτάνουμε στα Κάτω Βραγκιανά.

Εννιά μέρες. Εννιά μέρες φορτωμένοι.

Κάπου στα Νταβανοχώρια πήγαμε να κοιμηθούμε σ' ένα σπίτι που 'χε τρουβιά μέσα κι ήταν κλεισμένο από παντού. Δεν μπορούσαμε ν' ανασάνουμε κι είπαμε να πάμε απέναντι στην πλαγιά να κόψουμε ξύλα να περάσουμε το βράδυ. Σα ριχτήκαμε στο ποτάμι πέρα, πώς βρέθηκε ένας άνθρωπος εκεί πέρα δεν ξέρω.

Ελάτε σπίτι να κοιμηθείτε, είπε, κι είδαμε τη γυναίκα του μία η ώρα το βράδυ ν' ανεβατίζει ψωμί να φάμε. Βγήκε το ψωμί, κοιμηθήκαμαν.

Ήταν να επιστρέψουμε. Αλλά εγώ κοντά Αη Γιάννη είπα στον Παντελή:

– Εγώ δεν κατεβαίνω κάτω. Ντρέπομαι να μπω στο χωριό έτσι. Τι τα θες. Δυστυχία. Δεν ήταν δουλειές αυτές. Να βγάλεις τα πουρνάρια, να κόψεις τα πουρνάρια, να το ξεχερσώσεις, να κόψεις τα αγκωνάρια. Να κουβαλές νερό με το γιδοτόμαρο να

φκιάσεις λάσπη.... τελειωμός.

Ο μύλος ο βακούφικος, λεπτομέρεια

καταή και τα δέχτηκε ούλα, τράβηξε το μαχαίρι απ' το ζωνάρι του και τον άφησε ουδεκεί.

... Θες τα χρόνια, θες τα τσίπουρα, θες κι ο Παντελής που όλο και κούρτιζε το βιολί του αργά, το βράδυ σχόλασε η συζήτηση.

Μα στη μνήμη ετούτων των ανθρώπων ζει ακόμα ο τόπος όπως εμείς δεν τον ζήσαμε και δεν τον γνωρίσαμε.

Κι όλα αυτά μια μέρα θα γραφτούν για να φυλαχτούν, κειμήλια ιστορικής κληρονομιάς και ιερής γνώσης.

Αποσπάσματα από την κουβέντα με τους Χοσεψίτες μαστόρους Βασίλη Μακαβέλο, Παντελή Μπλέτσο, Θανάση Σχαλέκη στο καφενείο του Π. Καραλή, το καλοκαίρι του 1994.

Σίσσυ Ανδριτσοπούλου

[Πέτρες] ατάκτως ερριμέναι...

Πετρώματα (=το εσωτερικό της γης) + άνεμος + νερό = πέτρα = λίθος
(πολύτιμος;)

Πέτρα: βότσαλα στην άμμο· πόσοι αιώνες κυμάτων τους έδωσαν μορφή;

Πέτρα: θραύσματα μαρμάρων που κρατούν ακόμη την ανάμνηση του ήλιου
(«κι' όμως τ' αγαλματα λυγίζουν κάποτε», λέει ο Ποιητής)

Πέτρα, χώμα και ξύλο: τα σπίτια των ανθρώπων. Τότε.

Πέτρα, χωράφια κτιστά στα νησιά του Αιγαίου.
Εκεί ο ήλιος που καίει την πέτρα...

Πέτρινη η άγκυρα των πλοίων που πρώτα ταξίδεψαν τη Μεσόγειο,

πέτρινα σε ποτάμια αλλοτινά τα γεφύρια που στέριωναν μόνο με θυσίες,

πέτρινη κι η καρδιά των ελληνικών βουνών.

Κι οι άνθρωποι ρίχνουν μαύρη πέτρα πίσω τους και φεύγουν...

Πέτρα, η συνέχεια του ανθρώπινου χεριού,

Πέτρα-εργαλείο, πέτρα-παιχνίδι, πέτρα, το όργανο του
Πρώτου Φόνου.

Πέτρα, η του Σισσύφου (μόνον;)

Πέτρες, των εξορίστων: από τη μια άκρη του νησιού στην άλλη. Μακρόνησος
194.....

Πέτρες, εναντίον δακρυγόνων

(μα πού τις βρίσκουν μέσα στην πόλη τις πέτρες;)

Πέτρα η καρδιά μου, σαν πέτρα βουλιάζω...

(όμως και Rolling Stones, γιατί πέτρα που κυλά, ποτέ δε χορταριάζει).

Ηλίας Γιαννίρης

Η δισκογραφική συλλογή του Λαογραφικού Μουσείου Παντελή Καραλή μέρος β΄: μια πρώτη αξιολόγηση

Εισαγωγή

ΣΕ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΤΕΥΧΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΤΗΚΕ το πρώτο άρθρο μου σχετικά με την πολύτιμη αυτή συλλογή του Παντελή Καραλή, που αφορά τη μουσική ιστορία κυρίως του μεσοπολέμου, των Τζουμέρκων. Δημοσιεύτηκε μια πρώτη θεματική καταγραφή των 154 τραγουδιών και άλλων ορχηστρικών κομματιών 78 στροφών που καταγράφηκαν σε κασέτες για περαιτέρω μελέτη. Το 68,8% των τραγουδιών αυτών (106 τραγούδια) είναι δημοτικά. Σήμερα θα ασχοληθούμε με αυτά τα τραγούδια.

Είχαμε αναφέρει ότι τα 14 από αυτά τα τραγούδια είναι ορχηστρικά (ξέρω ότι υπάρχει εννοιολογικό μπέρδεμα μεταξύ ενός μουσικού έργου που δεν έχει φωνή, και επομένως είναι ορχηστρικό και ενός μουσικού έργου που έχει και φωνή, και επομένως είναι τραγούδι. Ωστόσο, αντί να τα αναφέρω ως "μουσικά έργα με τραγούδι" ή "χωρίς τραγούδι" τα λέω όλα "τραγούδια", έχουν δεν έχουν τραγουδιστή ή τραγουδίστρια, για χάρη συντομίας. Συγχωρήστε μου αυτή την εννοιολογική αδυναμία). Επίσης, είχαμε κάνει μια ταξινόμηση του αριθμού των τραγουδιών ανά κλαρινοπαίχτη και ανά τραγουδιστή / τραγουδίστρια. Τέλος, είχαμε ταξινομήσει αριθμητικά τα τραγούδια ανά ζεύγη κλαρινοπαίχτη / τραγουδιστή.

Στο σημερινό άρθρο θα ασχοληθούμε με μια πρώτη αξιολόγηση των δημοτικών τραγουδιών της δισκογραφικής συλλογής του Παντελή Καραλή.

Πώς μπορεί να αξιολογηθεί μια δισκογραφική συλλογή;

Όλοι καταλαβαίνουμε ότι η μοναδική αυτή δισκογραφική συλλογή έχει απόλυτη αξία για το χωριό Κυψέλη, και γενικά για την περιοχή των Τζουμέρκων, και ότι αποτελεί ένα σημαντικό ατού (προσέλκυσης) για την τοπική ανάπτυξη. Ωστόσο, πρέπει να διερευνηθεί σε βάθος η συγκριτική της αξία ώστε να ξέρουμε αν η συλλογή αυτή, εκτός από την τοπική εμβέλεια που έτσι κι αλλιώς έχει, αφορά γενικότερα την

ελληνική δισκογραφία. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι η συλλογή θέλει πολύ μεγάλη προσοχή, ότι δεν πρέπει με κανένα τρόπο να αρχίσει να πουλιέται (δίσκο - δίσκο ή ολόκληρη) και ότι χρειάζεται τη βοήθεια κάποιων πανεπιστημιακών ή άλλων ιδρυμάτων για τη συντήρησή της, την ολοκληρωμένη μελέτη της, την παρουσίασή της και φυσικά την αξιοποίησή της για την προώθηση τόσο της γνώσης της μουσικής ιστορίας της Ελλάδας όσο και ενός ιδιαίτερου τουρισμού, που στον ΕΟΤ τον λένε "συνεδριακό" ή "θεματικό" τουρισμό, που θα ωφελήσει πολλαπλά το χωριό και όλη την περιοχή.

Πρέπει να ξεκαθαρίσω από την αρχή ότι εγώ δεν είμαι σε θέση να κάνω ακριβείς εκτιμήσεις για την πραγματική αξία της δισκογραφικής συλλογής, γιατί δεν είμαι ειδικός. Θα προσπαθήσω όμως να κάνω μια χοντροειδή παρουσίαση των χαρακτηριστικών της συλλογής, ώστε να γνωρίζει, αφ' ενός η τοπική κοινωνία και αφ' ετέρου οι ειδικοί, ότι εδώ υπάρχει μουσικολογικό, συλλεκτικό ή όποιο άλλο ενδιαφέρον λόγω σπανιότητας ή μοναδικότητας στα ίδια τα τραγούδια και στις εκτελέσεις τους.

Επομένως, το ερώτημα "πώς μπορεί να αξιολογηθεί μια δισκογραφική συλλογή" είναι ουσιαστικό για μένα, γιατί πρέπει να στήσω μια μέθοδο εύληπτη και πειστική.

Η μεθοδολογία αξιολόγησης

Σε μελλοντικά άρθρα θα αναφερθώ στο περιεχόμενο των τραγουδιών, προκειμένου να αναζητήσουμε την αξία του περιεχομένου των τραγουδιών. Επίσης, έχω ήδη αρχίσει να συγκεντρώνω μουσικές παρτιτούρες, που θα αρχίσουν και αυτές να δημο-

σιεύονται στο περιοδικό, ώστε όποιος μουσικός θέλει, να μπορέσει να περιλάβει και αυτά τα τραγούδια, της συλλογής Καραλή, στο ρεπερτόριό του, και (γιατί όχι;) κάποτε να συμπεριλαμβάνει το αυγουσιάτικο πανηγύρι του Πατροκοσμά και τέτοια τραγούδια. Το αναφέρω αυτό γιατί είμαι της άποψης ότι η πραγματική αξιολόγηση ενός μουσειακού είδους σχετίζεται με τη ζωντανή κοινωνία και η αξία του ανεβαίνει όσο διαχέεται και προκαλεί γνώση, άποψη, συνειδητές επιλογές, πολιτισμό και τρόπο ζωής.

Όμως, για τους περισσότερους ειδικούς και μελετητές αυτά είναι ψιλά γράμματα, γι' αυτό και πρέπει να μιλήσουμε στη γλώσσα τους για να επικοινωνήσουμε. Διάλεξα λοιπόν μια διαχρονική μέθοδο αξιολόγησης, ως πρώτη προσέγγιση. Η περιγραφή της μεθόδου για την αξιολόγηση της μουσικής συλλογής τραγουδιών 78 στροφών της Χώσεψης έχει ως εξής:

1. Καταγράφεται ο αριθμός τραγουδιών 78 στροφών ανά καλλιτέχνη, που υπάρχουν στη Χώσεψη.

2. Καταγράφεται ο αριθμός των δίσκων 33 στροφών που οι ίδιοι καλλιτέχνες έκαναν μετά το 1950 πανελλαδικά. Γίνεται μια αναγωγή αυτών των δίσκων σε αριθμό τραγουδιών.

3. Γίνεται αριθμητική σύγκριση μεταξύ του αριθμού των τραγουδιών 78 στροφών του καλλιτέχνη που υπάρχουν στη Χώσεψη και του αριθμού των τραγουδιών 33 στροφών που υπάρχουν πανελλαδικά.

4. Διατυπώνονται κάποια πρώτα συμπεράσματα που προκύπτουν από την αριθμητική σύγκριση, αφού οι 78 στροφές σημαίνουν κυρίως "μεσοπόλεμο", ενώ οι 33 στροφές τη μετά το 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδο.

Τι δεν περιλαμβάνει η μεθοδολογία αυτή

Δεν περιλαμβάνει τον αριθμό τραγουδιών 45 στροφών που κυκλοφόρησαν οι καλλιτέχνες πανελλαδικά και που στην αρχή της μεταπολεμικής περιόδου έπαιξαν σημαντικό ρόλο. Ωστόσο, αυτή η αδυναμία μπορεί να καλυφθεί από την εξής πληροφορία που έχουμε: Η εργοστασιακή παραγωγή δίσκων στην Ελλάδα αρχίζει από το 1960 και μετά. Επομένως, αν κάποιος καλλιτέχνης είχε σημαντική πέραση εκείνη την περίοδο και πουλούσε πολλούς δίσκους 45 στροφών, τότε λογικά θα πρέπει να υποθέσουμε ότι θα έβγαζε και "μεγάλο δίσκο" ή δίσκο 33 στροφών. Πράγματι, αξιοποιώντας αυτό το στοιχείο παίρνουμε τις εξής πληροφορίες: Ο κλαρινοπαίχτης Νίκος Καρακώστας έβγαλε τον πρώτο δίσκο 33 στροφών το 1962. Οι τραγουδιστές Γ. Παπασιδέρης, Γ. Μηττάκη, Κ. Ρούκουνας, Δ. Ζάχος, Τ. Βέρρα συμμετείχαν το 1962 ή 1963 σε δίσκους 33 στροφών. Επίσης, πρέπει να συνυπολογίσουμε ότι όταν ένας καλλιτέχνης έβγαζε δίσκο 33 στροφών συνήθως συμπεριλάβαινε και τις επιτυχίες που είχε από δίσκους 45 στροφών.

Αυτό μας επιτρέπει να προχωρήσουμε μια τέτοια σύγκριση μεταξύ αριθμού τρα-

γυδιών 78 και 33 στροφών, επιδιώκοντας να απαντήσουμε στο ερώτημα: Τι αντιπροσωπεύει από το τραγούδι του μεσοπολέμου η δισκογραφική συλλογή της Χώσεψης; Μια τέτοια απάντηση θα μας οδηγούσε σε μια πρώτη αξιολόγηση της συλλογής αυτής.

Η μεταπολεμική δισκογραφική εικόνα των καλλιτεχνών που περιλαμβάνονται στη συλλογή Καραλή

Στον παρακάτω πίνακα (πίνακα που φέρει το Νο 6, επειδή είναι συνέχεια των πινάκων που δημοσιεύτηκαν στο προηγούμενο άρθρο) παρουσιάζονται:

- Στη στήλη 1 ο αριθμός τραγουδιών 78 στροφών ανά καλλιτέχνη που έχει η συλλογή Καραλή.
- Στη στήλη 2 η μεταπολεμική περίοδος που κάλυψε η δισκογραφία 33 στροφών του ίδιου καλλιτέχνη.
- Στη στήλη 3 ο αριθμός των δίσκων 33 στροφών.
- Στη στήλη 4 ο εκτιμώμενος αριθμός τραγουδιών που περιλαμβάνουν οι δίσκοι 33 στροφών.
- Στη στήλη 5 οι τίτλοι των δίσκων (για ορισμένους καλλιτέχνες).
- Στη στήλη 6 τα ονόματα άλλων καλλιτεχνών που συμμετέχουν σε κάθε δίσκο που περιλαμβάνει η στήλη 5.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6. Σύγκριση του αριθμού των δημοτικών τραγουδιών 78 στροφών της συλλογής Καραλή με τον αριθμό των τραγουδιών 33 στροφών για κάθε καλλιτέχνη					
1	2	3	4	5	6
78 στροφές	δισκογραφία 1950-1994 33 στροφών				
	περίοδος	αριθμός δίσκων	αριθμός τραγουδιών	τίτλοι δίσκων 33 στροφών	άλλοι καλλιτέχνες που συμμετέχουν
ΚΛΑΡΙΝΑ					
Γιώργος Ανεστόπουλος					
35	1984	1	1 ή 2	Αθάνατα κλαρίνα	Στο δίσκο συμμετέχουν τα κλαρίνα: Γιώργος Ανεστόπουλος, Βασίλης Μπατζής, Χαράλαμπος Μαργέλης, Βάιος Μαλλιάρης, Νίκος Καρακώστας, Τάσος Χαλκιάς, Γιάννης Κυριακάτης, Απόστολος Σταμέλος, Νίκος Ρέλιας, Βασίλης Σαλέας

Νίκος Καρακώστας					
13	1962-1984	5	40	1962: Ελάτα και θυμάρι 1963: Χαρές του βουνού και του κάμπου 1976: Το χρυσό κλαρίνο του Καρακώστα 1984: Οι μεγάλοι του δημοτικού τραγουδιού (1930-40) 1984: Αθάνατα κλαρίνα	Κολλητήρη Δίσκος του Παπασιδέρη, ο Καρακώστας συμμετέχει σε 1 ή 2 τραγούδια Ορχηστρικό για άλλες συμμ. βλ. παραπάνω
Αναστάσιος Χαλκιόπουλος ή Τάσος Χαλκιάς					
10	1967-1992	10	110	1967: Το κλαρίνο του Χαλκιά 1973: Ηπειρώτικος γάμος 1975: Τούρκοι βασάτε τ' άλογα 1976: Ηπειρώτικο γλέντι 1976: Ήπειρος 1977: Great Solos 4 Κλαρίνο 1982: Τα Ηπειρώτικα 1984: Ο Τάσος Χαλκιάς και το κλαρίνο του Νο3 1984: Αθάνατα κλαρίνα 1992: Τάσος Χαλκιάς	Ορχηστρικό, συμμετέχουν με τραγούδι ο Φώτης Χαλκιάς και η Παγώνα Αναστασίου Τραγούδι: Φώτης Χαλκιάς, Δημήτρης Βάγιας, Μαρίτσα Βαρβάτου, Κασσιανή Βασιλείου, Σοφία Κιτσανέλη, Μιχάλης Ματζώρας, Στέλιος Μπέλλος, Σάββας Σιάτρας, Κυριάκος Χαλκιάς Τραγούδι: Φώτης Χαλκιάς Τραγούδι: Στέλιος Μπέλλος Ορχηστρικό για άλλες συμμ. βλ. παραπάνω
Βάιος Μαλλιάρης					
8	1965-1984	7	73	1965: Τραγούδι του λόγγου 1967: Ελληνική λεβεντιά 2 1970: Ελληνική λεβεντιά 4 1970: Τραγούδια του λόγγου 2 1972: Το δημοτικό τραγούδι 1974: Τραγούδια του λόγγου 4 1984: Αθάνατα κλαρίνα	Τραγούδι: Δημοσθένης Βλαχαγγέλης Συμμετέχουν: Γιάννης Καλούσης, Αλεξ. Τσεκούρα, Δημοσθένης Βλαχαγγέλης Αντώνης Σκούφης, Μαρία Νικολάου, Δημήτρης Σοροβόλας Γιώτα Γκανιάτσου, Αθανάσιος Σίνης για άλλες συμμ. βλ. παραπάνω

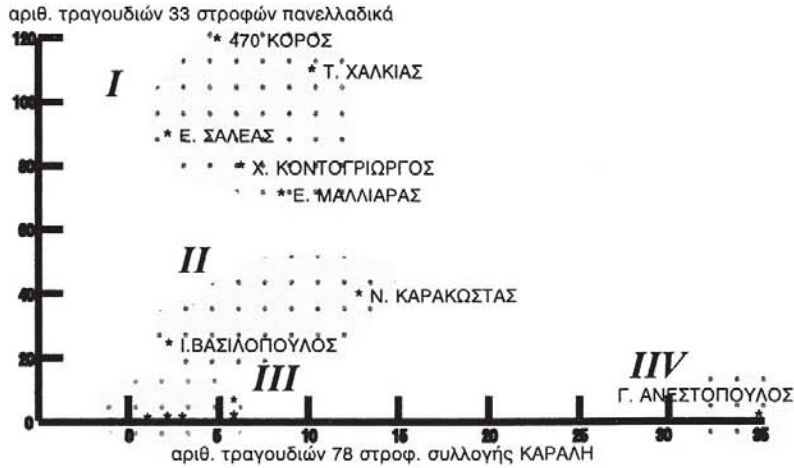
Απόστολος Σταμέλος					
6	1984	1	1 ή 2	1984: Αθάνατα κλαρίνα	για άλλες συμμ. βλ. παραπάνω
Κώστας Κοντογιώργος					
6	1971-1979	9	78	1971: Δημοτικό αφιέρωμα 1976: Κώστας Κοντογιώργος 1977: Τραγούδια της Ρούμελης 1977: Ρόζα Εσκενάζυ 1978: Ζουρνάδες 1978: Το μεγάλο γλέντι 1978: Δημοτικό πανηγύρι 1979: Λαφίνα 1979: Το λεν οι βλάχοι στα βουνά	Τραγούδι: Μαρία Γκαλιάνη, Ρίτα Αμπατζή, Χρ. Νάκος Τραγούδι: Ρόζα Εσκενάζυ Τραγούδι: Ρόζα Εσκενάζυ, Γεωργία Μηττάκη
Παναγιώτης Κοκοντίνης					
6	1976-1990	4	6-8	1976: Ελληνικοί χοροί 1982: Παλιά Δημοτικά 1982: Παλιά Σμυρνέικα τραγ. 1990: Great Performers on Traditional Instruments	Ορχηστρικός, βιολί: Γιώργος Κόρος Ορχηστρικός
Βασίλης Μπατζής					
3	1984	1	1 ή 2	Αθάνατα κλαρίνα	για άλλες συμμ. βλ. παραπάνω
Ιωάννης Βασιλόπουλος					
2	1976,1985	2	24	1976: Το χρυσό κλαρίνο 1985: Λαϊκοί σολίστες 1	Ορχηστρικός
Β. Μπεσίρης ή Τουρκοβασίλης					
3	-	0	0		
Ιωάννης Μπουλότας					
2	-	0	0		
Κ. Μπούρμας					
2	-	0	0		
Βασίλης Σαλέας					
2	1983-1994	15	90		
Βασίλης Τρομάρας					
2	1990	1	1 ή 2	1990: Great Performers on Traditional Instruments	Ορχηστρικός
Νίκος Σαλέας					
2	-	0	0		
Ανδρ. Χαρμαλιάς					
2	-	0	0		

ΒΙΟΛΙΑ				
Μητσόπουλος				
1	-	0	0	
Καραπατάκης				
1	-	0	0	
Γιώργος Κόρος				
5	1973-1994	78	470	
Ιωάννης Σούφλας				
3	-	0	0	
ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΕΣ / ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΡΙΕΣ				
Γιώργος Παπασιδέρης				
28	1962-1994	19	80-115	
Γεωργία Μηττάκη				
14	1963-1993	13	55-80	
Φώτης Χαλκιάς				
8	1972-1984	4	20-30	
Σωτήρης Πάνου				
4	-	0	0	
Κώστας Ρούκουνας				
3	1963-1993	17	70-100	
Αθηνά Νικολακοπούλου				
3	-	0	0	
Μιχάλης Καλλέργης				
2	1987-1990	3	(μπορεί να είναι συνωνυμία, γιατί στη δισκοθήκη του Καραλή τραγουδάει με το κλαρίνο του Ανεστόπουλου ενώ στη μεταπολεμική δισκογραφία εμφανίζεται π.χ. το 1990 με την Κατερίνα Κόρου, κόρη του Γιώργου Κόρου)	
Λάμπρος Χαλκιάς				
1	1978-1984	3	12-18	
Ρίτα Αμπατζή				
2	1975-1994	16	70-100	κυρίως ρεμπέτικα
Αναστάσιος Νταλγκάς				
2	-	0	0	
Δημήτρης Χολέβας				
1	-	0	0	
Σ. Γεροθόδωρος				
1	-	0	0	
Παν. Ραφτόπουλος				
2	-	0	0	
Παν. Τσιλιμάγκος				
2	-	0	0	

Κώστας Παππάς					
2	-	0	0		
Δημ. Ζάχος					
2	1962-1988	13	50-60	Μεταξύ των δίσκων είναι και ο δίσκος «Έλατα και θυμάρι» (για άλλες συμμετοχές βλ. παραπάνω)	
Δ. Βλαχοπούλου					
1	-	0	0	Στο δίσκο 78 στροφών, Κλαρίνο: Νίκος Καρακώστας	
Ασημούλα Τσάμη					
1	-	0	0	Στο δίσκο 78 στροφών, Κλαρίνο: Βασ. Σαλέας	
Γ. Παπαδοπούλου					
2	-	0	0	Στο δίσκο 78 στροφών, Κλαρίνο: Ανεστόπουλος	
Δ. Πεردικόπουλος					
2	1975-1984	4	16-24	Οι δίσκοι 33 στροφών είναι: «Ρεμπέτικη ιστορία», 1 και 2 και «Οι μεγάλοι του δημοτικού τραγουδιού» 6 και 7	
Μ. Φελώνης					
2	-	0	0	Μάλλον πρόκειται για ανακρίβεια της πηγής. Έχω υπόψη μου τουλάχιστον ένα δίσκο του 33 στροφών	
Τασία Βέρρα					
2	1962-1993	12	50-70	Μεταξύ των δίσκων είναι και ο δίσκος «Έλατα και θυμάρι» βλ. παρ.	
Γεωργία Βασιλοπούλου					
2	1962	1	1 ή 2	Έλατα και θυμάρι	για άλλες συμμ. βλ. παραπάνω
Κ.Σ. Θωμαΐδης					
2	-	0	0		
Κούλα Μαλακάση					
2	-	0	0		
Θεοχ. Παντίδης					
1	-	0	0	Στο δίσκο 78 στροφών, Κλαρίνο: Μαλλιάρας	
Πηγή για τη δισκογραφία των 33 στροφών: Πέτρος Δραγουμάνος, Οδηγός της ελληνικής δισκογραφίας 1950-1994, LPs & Maxi-Singles & CDs, γ' έκδοση, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 1994					

Θα πρέπει να αναφέρουμε λίγα λόγια σχετικά με τον τρόπο που έγινε η αναγωγή από τον αριθμό των δίσκων 33 στροφών σε αριθμό τραγουδιών (στήλη 4). Αναγκαστήκαμε να κάνουμε αναγωγή, γιατί δεν υπήρχε διαθέσιμος κανένας κατάλογος με τα τραγούδια και τους συντελεστές του κάθε δίσκου, ώστε να προκύψει ο ακριβής αριθμός των τραγουδιών που κάθε καλλιτέχνης έχει σε δίσκους 33 στροφών. Μικρό το κακό, γιατί με μια καλή αναγωγή θα μπορέσουμε να αποκτήσουμε μια συγκριτική εικόνα που να φτάνει για το σκοπό της αξιολόγησης των δίσκων 78 στροφών που έχουμε στη συλλογή της Χώσεψης.

Η αναγωγή έγινε ως εξής: Ο αριθμός των δίσκων 33 στροφών που αναφέρονται σε κάθε καλλιτέχνη δεν αναφέρεται μόνο στους προσωπικούς δίσκους. Υπάρχουν ανά-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1. Σχέση μεταξύ αριθμού τραγουδιών 78 στροφών και 33 στροφών ανά καλλιτέχνη

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. Τραγουδιστές: σχέση μεταξύ αριθμού τραγουδιών 78 στροφών και 33 στροφών

μεικτοί οι προσωπικοί δίσκοι του κάθε καλλιτέχνη (άρα 12 τραγούδια σε κάθε δίσκο) με τους δίσκους που περιλαμβάνουν πολλούς καλλιτέχνες, οπότε ο καλλιτέχνης που μας απασχολεί έχει ένα ή δύο τραγούδια ή είναι προσωπικοί δίσκοι άλλων καλλιτεχνών που φιλοξενούν τον τάδε ή τον δείνα καλλιτέχνη που μας απασχολεί. Γι' αυτό σε γενικές γραμμές θεωρήσαμε ότι τα μισά τραγούδια των δίσκων που αναφέρονται στον κάθε καλλιτέχνη είναι δικά του. Συνήθως τα τραγούδια κάθε δίσκου 33 στροφών είναι 12. Επομένως, για κάθε δίσκο αντιστοιχούν κατά μέσο όρο 6 τραγούδια σε κάθε καλλιτέχνη. Για να γίνει κατανοητό, ας πάρουμε το παράδειγμα του βιολιστή Γ. Κόρου που έχει στο ενεργητικό του 78 δίσκους. 78 δίσκοι επί 6 τραγούδια δικά του κατά μέσο όρο ίσον 468 τραγούδια και για το στρογγύλεμα 470.

Ωστόσο, η αρχή αυτή δεν τηρήθηκε όταν υπήρχαν λεπτομερέστερες πληροφορίες στον οδηγό της ελληνικής δισκογραφίας του Πέτρου Δραγουμάνου, που ήταν και η πηγή αυτών των πληροφοριών. Για παράδειγμα, ξέρουμε ότι ο ένας και μοναδικός

δίσκος του Ανεστόπουλου (1984) είναι συλλογικός δίσκος και ότι ο ίδιος ο κλαρινοπαίχτης έχει μια ή το πολύ δύο συμμετοχές. Παρομοίως, ο Ν. Καρακώστας συμμετέχει μεν σε 5 δίσκους, όμως οι τρεις είναι προσωπικοί δίσκοι, και επομένως τα τραγούδια πρέπει να είναι πάνω από 36 ($3 \times 12 = 36$), γι' αυτό και τα εκτιμάμε περί τα 40.

Από τον πίνακα μπορούμε να βγάλουμε πολλά συμπεράσματα. Όμως, για το σκοπό της αξιολόγησης της συλλογής Καραλή μας ενδιαφέρει η σύγκριση του αριθμού των τραγουδιών της συλλογής με τον αριθμό των τραγουδιών που έκανε κάθε καλλιτέχνης μετά το 1960. Αυτή η σύγκριση παρουσιάζεται στα Διαγράμματα 1 και 2.

Η σπανιότητα των τραγουδιών των οργανοπαιχτών

Στο Διάγραμμα 1 απεικονίζονται οι κλαρινοπαίχτες και οι βιολιστές που υπάρχουν στη δισκογραφική συλλογή 78 στροφών της Χώσεψης ως προς τον αριθμό των τραγουδιών που έχει ο καθένας τους. Επίσης, απεικονίζεται και ο αριθμός των τραγουδιών που έκανε ο καθένας τους πανελλαδικά, σε δίσκους 33 στροφών. Για παράδειγμα, ο Ν. Καρακώστας με 13 τραγούδια στη συλλογή Καραλή και 40 πανελλαδικά σε δίσκους 33 στροφών βρίσκεται περίπου στη μέση του Διαγράμματος.

Παρατηρώντας το Διάγραμμα, μπορούμε να διακρίνουμε 4 ομαδοποιήσεις καλλιτεχνών. Η ομάδα I περιλαμβάνει τους καλλιτέχνες, Γ. Κόρο, Τ. Χαλκιά, Β. Σαλέα, Κ. Κοντογιώργο και Β. Μαλλιάρα. Αυτοί έχουν το εξής κοινό χαρακτηριστικό: Έχουν κάτω από 10 τραγούδια στη συλλογή Καραλή και πάνω από 70 τραγούδια στη μεταπολεμική δισκογραφία. Σε αυτή την ομάδα χρειάζεται μεγάλη συγκριτική διερεύνηση, λόγω του όγκου των τραγουδιών, για να βρεθεί αν στη συλλογή της Χώσεψης υπάρχει κάποια σπάνια εκτέλεση, που δεν έχει εμφανιστεί στη δισκογραφία. Επομένως, η ομάδα I του Διαγράμματος 1 αντιπροσωπεύει μικρές πιθανότητες σπανιότητας και πρωτοτυπίας. Ωστόσο, ακόμα κι αν βρεθεί έστω και ένα τέτοιο τραγούδι, η σημασία του θα είναι μεγάλη, λόγω του μεγάλου κύρους των καλλιτεχνών που περιλαμβάνονται στην ομάδα I.

Η ομάδα II περιλαμβάνει τους καλλιτέχνες Ν. Καρακώστα και Ι. Βασιλόπουλο. Έχουν περισσότερες πιθανότητες από την προηγούμενη ομάδα να βρεθεί ένα τέτοιο

σπάνιο τραγούδι στη συλλογή Καραλή, γιατί η δισκογραφική παρουσία τους στις 33 στροφές είναι μικρότερη. Επομένως, η ομάδα II είναι η περιοχή που αντιπροσωπεύει μέτριες πιθανότητες.

Η ομάδα III περιλαμβάνει τους καλλιτέχνες Μητσόπουλο, Καραπατάκη, Μπουλότα, Μπούρμα, Ν. Σαλέα, Χαρμαλιά, Μπεσίρη, Σούφλα, Μπατζή, Σταμέλο, Κοκοντίνη, Τρομάρα και Βασιλόπουλο. Παρά το μικρό αριθμό τραγουδιών του καθενός στη συλλογή Καραλή (από 1 έως 6 τραγούδια) η μικρή δισκογραφική τους παρουσία σε δίσκους 33 στροφών οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα περισσότερα από τα τραγούδια αυτών των καλλιτεχνών πρέπει να είναι σπάνια. Ωστόσο, στους καλλιτέχνες αυτούς περιλαμβάνονται τόσο καλλιτέχνες του μεσοπολέμου, όσο και της δεκαετίας του '50, που είναι και νεότεροι. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον φαίνεται να έχουν τα τραγούδια ορισμένων παλαιότερων της ομάδας III. Πάντως, η ομάδα III αντιπροσωπεύει μεγάλες πιθανότητες σπανιότητας και πρωτοτυπίας.

Τέλος, η περίπτωση του Γ. Ανεστόπουλου (ομάδα IV) είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί η έντονη παρουσία του στη συλλογή Καραλή (35 τραγούδια) και η μικρή εμφάνισή του σε δίσκους 33 στροφών (1 ή 2 τραγούδια) οδηγεί στο συμπέρασμα ότι όλα σχεδόν τα τραγούδια του Ανεστόπουλου είναι σπάνια. Άρα η ομάδα IV αντιπροσωπεύει πολύ μεγάλες πιθανότητες σπανιότητας και πρωτοτυπίας.

Η σπανιότητα των τραγουδιστών

Στο Διάγραμμα 2 απεικονίζονται οι τραγουδιστές και οι τραγουδίστριες που υπάρχουν στη δισκογραφική συλλογή 78 στροφών της Χώσεψης ως προς τον αριθμό των τραγουδιών που έχει ο καθένας τους. Επίσης, απεικονίζεται και ο αριθμός των τραγουδιών που έκανε ο καθένας τους πανελλαδικά, σε δίσκους 33 στροφών. Για παράδειγμα, η Γ. Μηττάκη, με 14 τραγούδια στη συλλογή Καραλή και περίπου 70 τραγούδια σε δίσκους 33 στροφών, απεικονίζεται στο κέντρο του Διαγράμματος 2. Διακρίνονται 4 ομάδες τραγουδιστών / τραγουδιστριών.

Η ομάδα I περιλαμβάνει τους Κ. Ρούκουνα, Ρ. Αμπατζή, Τ. Βέρρα και Δ. Ζάχο. Αυτοί έχουν κάτω από 3 τραγούδια στη συλλογή Καραλή και πάνω από 55 τραγούδια σε δίσκους 33 στροφών. Οι πιθανότητες εξεύρεσης κάποιου σπάνιου ή πρωτότυπου τραγουδιού είναι μικρές και η διερεύνηση μεγάλη λόγω του όγκου των τραγουδιών. Ωστόσο, ο εντοπισμός έστω και ενός τέτοιου τραγουδιού θα έχει ιδιαίτερη σημασία, λόγω του κύρους των τραγουδιστών της ομάδας I.

Η ομάδα II περιλαμβάνει τα δύο ιερά τέρατα του δημοτικού τραγουδιού, το Γ. Παπασιδέρη και τη Γ. Μηττάκη. Παρά την έντονη δισκογραφική τους παρουσία σε δίσκους 33 στροφών, η επίσης έντονη παρουσία τους και στη συλλογή Καραλή αυξάνει τις πιθανότητες για την εξεύρεση κάποιου σπάνιου τραγουδιού στη συλλογή. Επομένως, η ομάδα II είναι η ομάδα των μέτριων πιθανοτήτων.

Η ομάδα III περιλαμβάνει τους τραγουδιστές Φ. Χαλκιά, Δ. Περγικόπουλο και Λ.

Χαλκιά. Οι πιθανότητες να βρεθεί κάποιο σπάνιο τραγούδι είναι ασαφείς και κυμαίνονται μεταξύ της Ιης και της Ιης ομάδας. Ωστόσο, η παρουσία του Φ. Χαλκιά και του Δ. Περδικόπουλου στην ομάδα αυτή, που είναι και από τους παλαιότερους τραγουδιστές του δημοτικού τραγουδιού σημαίνει ότι πρέπει να γίνει σύντομα μια οριστική διερεύνηση για τη σπανιότητα των τραγουδιών της.

Στην ομάδα IV είναι οι: Γ. Βασιλοπούλου, Σωτήρης Πάνου, Αθ. Νικολακοπούλου, Αναστ. Νταλγκάς, Π. Ραφτόπουλος, Π. Τσιλιμάγκος, Κ. Παππάς, Γ. Παπαδοπούλου, Κ.Σ. Θωμαΐδης, Κ. Μαλακάση, Δ. Χολέβας, Σ. Γεροθόδωρος, Δ. Βλαχοπούλου, Ασ. Τσάμη, Θ. Παντίδης. Για αυτούς ισχύει ότι και για τους αντίστοιχους καλλιτέχνες της ομάδας ΙΙΙ του Διαγράμματος Ι. Η ομάδα IV του Διαγράμματος 2 επομένως αντιπροσωπεύει μεγάλες πιθανότητες σπανιότητας και πρωτοτυπίας των τραγουδιών που περιλαμβάνει.

Αντί επιλόγου μια ευχή για ακόμα περισσότερα

Όπως καταλαβαίνει κανείς, η ύπαρξη της δισκογραφικής συλλογής 78 στροφών της Χώσεψης στο μουσείο Παντελή Καραλή δεν είναι απλά ένα μπαούλο με κάποιους παλιούς δίσκους. Είναι ιστορικά αντικείμενα με μεγάλη σημασία όχι μόνο για το χωριό και την ευρύτερη περιοχή των Αθαμανικών βουνών, αλλά και για τη μουσική ιστορία όλης της χώρας. Εγώ θα συνεχίσω αυτή τη σειρά άρθρων στο περιοδικό για τη δισκογραφική συλλογή, πιστεύοντας ότι όσο μένουν κλεισμένα τέτοια κειμήλια στην αφάνεια, τόσο και χάνουμε κάτι από το μέλλον.

Ωστόσο, σκεφθείτε: Μέχρι τώρα έχω αναφερθεί μόνο στη μουσική συλλογή του λαογραφικού μουσείου της Χώσεψης. Σκεφτείτε πόσο φως, πόση σπανιότητα, πόση σημασία κρύβουν τα πάνω από 800 αντικείμενα του Λαογραφικού Μουσείου. Ποιος θα αρχίσει να ασχολείται με αυτά τα αντικείμενα, να τα παρουσιάζει ένα-ένα από τις σελίδες του περιοδικού; Δεν είναι ώρα να αρχίσει να προβάλλεται από κάποιον εθελοντή αυτός ο θησαυρός, που αφορά όλο το χωριό, αφού μπορεί να δημιουργήσει τέτοιους αναπτυξιακούς δρόμους που δεν μπορούμε ούτε να τους φανταστούμε; Τι παραπάνω έχουν τα ορεινά χωριά της Αυστρίας που συστηματικά προβάλλουν την πολιτιστική τους κληρονομιά και έχουν βασίσει τον τουρισμό στο δικό τους πολιτισμό;

Βασίλης Γ. Αγγέλης

Από Αύγουστο... χειμώνα

ΣΤΑ ΤΖΟΥΜΕΡΚΑ –στο ρίζωμα– σε υψόμετρο 1.500 μέτρα έγινε, όπως κάθε 24 Αυγούστου, μεγάλο πανηγύρι στη γιορτή του Πατρο-Κοσμά του Αιτωλού. Με τη μυρωδιά του ελάτου και του θυμαριού, με το άκουσμα του νερού να κατρακυλά στα βράχια και το κλαρίνο των δημοτικών τραγουδιών να αντηχεί στις βουνοπλαγιές ο γέρος ξανανιώνει, γίνεται παλικάρι και σέρνει πρώτος το καγκελάρι. Το "ψηλά στην Κοστελάτα" χορεύεται χρόνια τώρα. Οι πρόεδροι Κοινότητας και Συλλόγων και τα Δ.Σ. τους μέχρι τώρα έχουν δουλέψει για να συνεχιστεί αυτή η παράδοση. Κάθε χρόνο –Αύγουστο μήνα– το 95% των συγχωριανών βρίσκεται στο χωριό. Όπως κάθε χρόνο, έτσι και φέτος, ο Σύλλογος Αθήνας και η Αδελφότητα Κυψελιωτών Άρτας οργάνωσαν ορισμένες εκδηλώσεις. Αυτές είναι:

Πρώτη εκδήλωση: 20 Αυγούστου: Αιμοδοσία

Μικρή η συμμετοχή ανάλογα με τον καλόκαρδο κόσμο των Χωσεπιτών. Μόνο 14 φιάλες αίμα. Τί φταίει; Μήπως διαλέξαμε λάθος εποχή για την αιμοδοσία ή δεν έχουμε καταλάβει πόσο χρήσιμη είναι; Φίλοι και φίλες, μπορούμε και αυτή τη στιγμή να δώσουμε αίμα σε οποιοδήποτε νοσοκομείο και να ζητήσουμε να σταλεί στο Γενικό Νοσοκομείο Άρτας, στην τράπεζα αίματος του Συλλόγου Κυψελιωτών Άρτας. Ενημερώστε έπειτα το Δ.Σ. του Συλλόγου.

Δεύτερη εκδήλωση: 21 Αυγούστου: "Τα παιδιά της Άρτας"

Ένα ξεφάντωμα χορού σε δημοτικά και λαϊκά τραγούδια μέχρι πρωίας παρά τις καιρικές συνθήκες που επικράτησαν.

Τρίτη εκδήλωση: 24 Αυγούστου: Πανηγύρι στον Πατρο - Κοσμά (και εννοούμε το πανηγύρι στο εξωκλήσι).

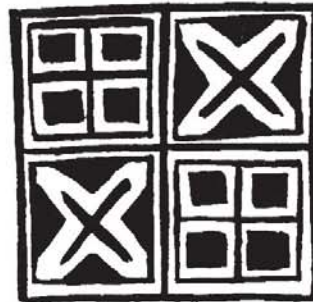
Αν και όλες οι προηγούμενες μέρες ήταν βροχερές, ο Άγιος έκανε το θαύμα του. Η μέρα ήταν ηλιόλουστη. Όλοι οι Τζουμερκιώτες και ιδιαίτερα οι Χωσεπιτες ανέβηκαν πρωί-πρωί για να εκκλησιαστούν και μετά άρχισε το πανηγύρι το οποίο κράτησε μέχρι τις 6 μ.μ. Πάλι φέτος, τα παιδιά του χορευτικού του Συλλόγου Αθήνας "Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός" μας έφεραν στη μνήμη εποχές παλιές. Στη συνέχεια χορέψαμε όλοι εμείς με το συγκρότημα των Αδελφών Ψυχογιού (τα έξοδα ήταν των συλλόγων).

Τα ποτά και τα σουβλάκια προσφέρθηκαν σε τιμές προσιτές.

Λάθη πάντα γίνονται. Αλλά με τη δικιά σας βοήθεια ελπίζουμε να καταφέρουμε η Γιορτή του Πατρο-Κοσμά να γίνει σύμβολο των Τζουμερκιωτών. Το ξωκκλήσι να γίνει σημείο συνάντησης κάθε 24 Αυγούστου, για να θυμόμαστε τις ρίζες μας, να πίνουμε κρύο νερό, να αναπνέουμε αέρα του βουνού για να παίρνουμε δύναμη για την επιστροφή μας στη ζωή της πόλης.

Οι Σύλλογοι Κυψελιωτών Άρτας και Αθήνας ευχαριστούν όσους βοήθησαν στην επιτυχία των εκδηλώσεων. Ακόμα, ευχαριστούμε που βρεθήκατε, παρά τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες, μαζί μας. Σας ευχαριστούμε για την αδιάκοπη συμμετοχή σας σε κάθε εκδήλωσή μας, καθώς και για την ενίσχυση του συλλόγου. Ενδεικτικά η αγορά αίθουσας, τράπεζα αίματος κ.τ.λ. έγιναν από εσάς.

*Ευχαριστούμε πολύ
Βασίλειος Γ. Αγγέλης
Ταμίας Συλλόγου Αθηνών*

Υ.Γ. Το στέκι μας λειτουργεί κάθε βράδυ από 8 μ.μ. έως 11 μ.μ., Φαιδριάδων 129. Σας περιμένουμε να συζητήσουμε και να γευτείτε το πατροπαράδοτο τσίπουρο.

Έγραψαν για μας:

Στον ορεινό όγκο των Τζουμέρκων είναι η Κυψέλη ή Χόσεψη της Άρτας. Από ανθρώπους του χωριού βγαίνει εδώ και λίγα χρόνια, το πολιτιστικό περιοδικό «Χάος και Όψη». Βλέπεις το μεράκι τους και την αγάπη, όσοι αγκαλιάζουν την παράδοση και συνεχίζουν στον όμορφο τόπο τους.

Έχει τόσα να δείξει το χωριό τους. Ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία. Ήθη και έθιμα. Χαρακτηριστικά σημεία της σύγχρονης ζωής. Μνήμες και καταγραφές ενός κόσμου που χάνεται κι εκείνοι συγκεντρώνουν, να παραμείνουν, αλώβητα στο χρόνο που διαβαίνει με αγάπη. Αντιστέκονται.

Στην Κυψέλη γεννήθηκαν οι οπλαρχηγοί Κοτελιδαίοι, που πρωτοστάτησαν στην Επανάσταση του 1821 στα Τζουμέρκα και στην ευρύτερη περιοχή. Μνημείο Λαογραφίας είναι στο χωριό η

συλλογή του Παντελή Καραλή. Άξια λόγου. Ακόμα το Μοναστήρι της Ευαγγελίστριας του 1700 με αγιογραφίες.

Πόσα μπορεί να βρει κανένας στο ζηλευμένο τόπο της Κυψέλης. Αυτά κι άλλα πολλά, καταγράφουν οι νεότεροι στο αξιόλογο περιοδικό «Χάος και Όψη». Διηγούνται οι παλαιοί και σημειώνουν στο χαρτί οι νεότεροι.

Να παραμείνουν οι μαρτυρίες τους για τους επιγόνους. Να μορφώσουν γνώμη για τα περασμένα, τα τωρινά, στα μελλούμενα χρόνια. Να τα γράψει η Χόσεψη, με το πολιτιστικό περιοδικό της «Χάος και Όψη» και τους εκλεκτούς συνεργάτες του, τη δική του ιστορία. Ο χρόνος είναι σύμμαχός τους κι εμείς μαζί τους.

«Πανηπειρωτική», Σεπτέμβριος

Ευχαριστήρια

Ευχαριστούμε τους φίλους που ενίσχυσαν ηθικά και υλικά το περιοδικό μας:

Λαμπρινή Χριστογιώργου 30.000 δρχ.

Φεβρωνία Μπαρτσώκα,
στη μνήμη του συζύγου της Στέφανου Μπαρτσώκα 20.000 δρχ.

Δήμητρα και Κώστας Κατσικογιώργος 50.000 δρχ.

Παύλος Πουρναράς 15.000 δρχ.

Κλέαρχος Μαυρογιάννης 30.000 δρχ.

Ο Γιώργος και η Ιωάννα Παπαγεωργίου στη μνήμη του Κων/νου Νταβαντζή και της Χριστίνας Τρομπούκη ενίσχυσαν οικονομικά το περιοδικό.

γράμμα από ένα νησιώτη

Αγαπητοί φίλοι και φίλες,

Γυρίσαμε πια στα σπίτια μας μετά από διακοπές. Έμαθα ότι το πανηγύρι σας πήγε πολύ καλά. Το ίδιο καλά πήγε και το πανηγύρι του χωριού μου, στο νησί. Είχαμε καλό κρασί φέτος (περίεργο για τέτοια εποχή) και πολύ καλοψημένο κατσίκι. Η μουσική από δικούς μας συγχωριανούς ήταν θαυμάσια, και ο χορός καλά κράτησε μέχρι τα ξημερώματα.

Δυστυχώς, όμως, είχαμε και φωτιές. Ευτυχώς, τις σβήσαμε χωρίς να επεκταθούν. Μία από αυτές ήταν στο χωριό μου, από αυτοανάφλεξη στο σκουπιδότοπο της Κοινότητας. Ήταν μια πυρκαγιά από κανονική ηλιθιότητα, αφού ο σκοπιδότοπος δεν είναι παρά ένα πλάτωμα πάνω στο βουνό, ανάμεσα σε θάμνους. Το λέγαμε στον Πρόεδρο: «Θα πιάσει φωτιά στο βουνό από το σκουπιδότοπο και θα καούμε», τίποτα αυτός. Όσο κι αν δεν φαίνεται να υπάρχει πρόβλημα, για ...προσέχετε κι εσείς εκεί πάνω. Και μη μου πείτε ότι εκεί είναι βουνό και δεν παίρνουν φωτιές, γιατί η Βάλια Κάλντα, ο βιότοπος της αρκούδας, που κάρηκε αρκετές φορές τα τελευταία χρόνια, είναι πιο πάνω από εσάς, στη Βωβούσα.

Η αλήθεια είναι ότι μέχρι πρότινος το χωριό μου δεν είχε σκουπιδότοπο, και τα σκουπίδια τα πετάγαμε στις ρεματιές (οι πιο ασυνείδητοι, γιατί παρακάτω υπάρχουν πηγές και η υδρομάστευση του χωριού) ή τα καίγαμε το κάθε σπίτι χωριστά. Αλλά, όπως μας βεβαιώνουν οι ειδικοί, από το κάψιμο των σκουπιδιών, ιδιαίτερα όταν καίμε και πλαστικά, βγαίνουν τοξικά αέρια. Το θάψιμο είναι ο καλύτερος τρόπος αλλά... πού χρήματα για μπουλντόζες στα χωριά.

Το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε είναι να τα ανακυκλώνουμε ώστε να πετάμε όσο γίνεται λιγότερα σκουπίδια. Τα οργανικά σκουπίδια και τα αποφάγια να τα δίνουμε στα κατοικίδια ζώα, κι αν δεν έχουμε, ίσως πρέπει να σκεφτούμε τα ζώα. Επίσης τα οργανικά σκουπίδια μαζί με τα ξερόκλαδα γίνονται άριστο λίπασμα αν τα αφήσουμε σε μια άκρη του κήπου σκεπασμένα μέσα σ' ένα καφάσι.

Τα αλουμινένια κουτάκια επίσης πρέπει να τα μαζεύουμε, ιδιαίτερα τώρα που η τιμή τους είναι περίπου 5-7 δρχ. το ένα. Το σχολείο και η Κοινότητα καλό είναι να συνεργάζονται γι' αυτό το σκοπό. Τα χρήματα μπορούν να πηγαίνουν σε κοινωφελείς σκοπούς, π.χ. για αγορά κάδων σκουπιδιών ή για να πληρώνεται ένας άνθρωπος να μαζεύει τα σκουπίδια το καλοκαίρι που υπάρχει πρόβλημα. Με την ανακύκλωση τα παιδιά μαθαίνουν να προσέχουν, αλλά κυρίως μπορούν να μάθουν κι εμάς τους

μεγάλους να προσέχουμε.

Ας θυμηθούμε και μερικά σχετικά ρητά: «Ποτέ δεν είναι αργά», «τα σκουπίδια είναι... χρυσός», «πετάμε κάτι που δεν μπορούμε εμείς να χρησιμοποιήσουμε ενώ υπάρχει πάντα μία άλλη χρήση γι' αυτό».

Τα χαρτιά, τα πλαστικά, τα γυαλιά, τα κονσερβοκούτια και τα μέταλλα που δεν είναι εύκολο να ανακυκλωθούν στα χωριά αναγκαστικά πρέπει να συγκεντρώνονται και να πηγαίνουν στο σκουπιδότοπο/ Όμως ήδη ο όγκος των σκουπιδιών θα είναι πολύ μικρότερος αν έχουμε ανακυκλώσει ό,τι μπορούμε.

Ο σκουπιδότοπος πρέπει να είναι σε μια περιοχή ειδική, μακριά από τα νερά (επιφανειακά ή υπόγεια) και σε υπήνεμο ειδικά διαμορφωμένο πλάτωμα, ώστε να μην μεταδίδεται η φωτιά.

Στο χωριό μου ο αγροφύλακας είναι εκείνος που μαζεύει τα αλουμινένια κουτάκια. Όσο για τα οργανικά σκουπίδια, το σπίτι μας κάθε απόγευμα δίνει μια σακκούλα (με καρπουζόφλουδες, φλούδια από πατάτες, αποφάγια, τσόφλια κ.λπ.) στον κυρ Βασίλη για τις κασίκες και τις κότες. Όμως πάντα προσέχουμε να μην ρίχνουμε χαρτοπετσέτες ή άλλα υλικά που θα ενοχλήσουν τα ζώα και κυρίως δεν σβήνουμε αποσιγάρα στο πιάτο μας. Δεν είναι δα και δύσκολα όλα αυτά. Αντίθετα, και καλύτερους μας κάνουν και πιο κοινωνικούς και πιο χρήσιμους. Τα οφέλη είναι πολλαπλά και δεν έχουν να κάνουν μόνο με την ανακύκλωση και την οικολογία αλλά ακόμα και με τις πυρκαγιές που προέρχονται από τους σκουπιδότοπους.

Ναι αγαπητοί μου φίλοι, η απλή κίνηση του να ξεχωρίσεις τα αποφάγια σημαίνει λιγότερο οργανικό σκουπίδι στο σκουπιδότοπο, μικρότερο όγκο και βάρος μεταφερόμενων σκουπιδιών, εξοικονόμηση μεροκάματων του σκουπιδιάρη, λιγότερη ζύμωση στο σκουπιδότοπο, λιγότερο μεθάνιο, λιγότερες αυτοαναφλέξεις σκουπιδιών, λιγότερες δασικές πυρκαγιές, περισσότερες κτηνοτροφές, περισσότερο κρέας, περισσότερα αυγά. Ναι όλα αυτά με μια απλή κίνηση του να ξεχωρίζεις τα αποφάγια. Αυτό θα πει «κοινωνία» και «χωριό» και «συμπολίτες» στις σημερινές συνθήκες. Αυτό θα πει «σκέψου γενικά, δράσε τοπικά».

Εδώ, στη μεγάλη πόλη που ξεχειμωνιάζουμε αρκετοί από εμάς, πρέπει επίσης να στηρίζουμε τα προγράμματα ανακύκλωσης του Δήμου, της εκκλησίας, τους σχολείου, του παιδικού σταθμού, του εργασιακού μας χώρου και να συγκεντρώνουμε τα κουτάκια, το χαρτί και το γυαλί. Και μη μας πιάνει η τσιγκουνιά μας, ότι τάχα άλλοι θα πάρουν χρήματα από την πώληση των σκουπιδιών γιατί ούτε τα λεφτά αυτά μας λείπουν ούτε και μετριέται μόνο με λεφτά μια τέτοια πράξη ενός σύγχρονου πολίτη. Είναι θέμα ήθους.

**Πολλά φιλιά
με το καλό να υποδεχθείτε το χειμώνα
Ηλίας Γιαννίρης**